

3.1.UA

Збірник практичних рекомендацій –
Правові норми для сектору безпеки

Посібник

Розуміння підзвітності розвідки

Айдан Віллз

DCAF
a centre for security,
development and
the rule of law

Збірник практичних рекомендацій – Правові норми для
сектору безпеки

Посібник

Розуміння підзвітності розвідки

Айдан Віллз

DCAF

a centre for security,
development and
the rule of law

Збірник практичних рекомендацій – Правові норми для
сектору безпеки

Посібник

Розуміння підзвітності розвідки

Айдан Віллз

DCAF

a centre for security,
development and
the rule of law

Про ДКЗС

Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (ДКЗС) сприяє забезпеченню ефективного державного управління сектором безпеки та його реформуванню. Центр проводить дослідження передового досвіду, заохочує впровадження відповідних стандартів на національному та міжнародному рівнях, надає рекомендації та пропонує дорадчі й експертні програми. ДКЗС підтримує партнерські стосунки з урядами, парламентами, громадянським суспільством, міжнародними організаціями та структурами сектору безпеки, такими як поліція, суди, розвідувальні органи, служби охорони кордонів та збройні сили.

Більш детальну інформацію про ДКЗС можна знайти на сайті www.dcaf.ch

Подяка

ДКЗС висловлює свою вдячність членам Редакційної ради за їх відданість проекту і за час, який вони приділили підготовці цього видання.

ДКЗС висловлює окрему подяку Беверлі Юманс та Стефані Чабан за їхню допомогу у редагуванні.

Редакційна рада

До складу Редакційної ради серії посібників з питань підзвітності розвідки входять:

- ✓ Ханс Борн (Hans Born), Женева
- ✓ Ієн Лей (Ian Leigh), Дурхем
- ✓ Арнольд Лютхольд (Arnold Luethold), Женева
- ✓ Бенджамін Бакленд (Benjamin Buckland), Женева

Видавник

© Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (ДКЗС)

Оригінальна версія: англійський, 2010

Дизайн обкладинки © REUTERS/ Кріс Ватті, 2007 р.

Виконавчий видавець: ТОВ Procon, <www.procon.bg>

ISBN 978-92-9222-229-1

Зміст

Передмова до збірника	9
Для кого призначений цей збірник?.....	9
Що саме пропонує цей збірник?	9
Яка мета публікації цього збірника?.....	10
Чому так важливо мати стійкі правові основи діяльності сектору безпеки?	10
Розуміння підзвітності розвідки	11
З якою метою публікується цей посібник?	11
Які питання розглядаються у цьому посібнику?	11
Для кого призначений цей посібник?	11
Що таке розвідувальні служби?.....	11
Розвідувальні служби у демократичному суспільстві	12
Яку роль відіграють цивільні розвідувальні служби у демократичному суспільстві?.....	12
Яку роль відіграють військові розвідувальні служби?.....	12
Правові основи діяльності розвідувальних служб	14
Як у демократичному суспільстві забезпечуються правові основи діяльності розвідувальних служб?	14
Чому для діяльності розвідувальних служб потрібні правові основи?	14
Чи має законодавство про розвідувальну діяльність бути таємним?	15
Які питання регулює законодавство про розвідувальну діяльність?	15
Як демократичні суспільства забезпечують дотримання законів розвідувальними службами?	16
Які міжнародні правові норми регулюють діяльність розвідувальних служб?	16
Чи дозволяється розвідувальним службам порушувати права людини?	17
Збір інформації	19
Як розвідувальні служби збирають інформацію?	19
Яку інформацію розвідувальним службам дозволяється збирати?.....	19
Яку інформацію розвідувальним службам збирати не дозволяється?.....	19
Чому держави обмежують збір інформації від представників певних професій?.....	20
Як у демократичному суспільстві забезпечується контроль за використанням спеціальних повноважень?	20
Хто надає дозвіл на використання спеціальних повноважень?	20
Як саме держава надає санкцію на використання спеціальних повноважень?	21
Як у демократичному суспільстві забезпечується звітність про використання спеціальних повноважень?	21

Менеджмент інформації про особу	23
Що таке персональні дані?	23
Як розвідувальні служби отримують персональні дані?	23
Як розвідувальні служби та їх уряди використовують персональні дані?	23
Чому демократичні суспільства обмежують використання персональних даних?	23
Які правові норми регулюють використання персональних даних?	24
Хто і як контролює питання використання персональних даних?	26
Чи можуть фізичні особи мати доступ до своїх персональних даних?	26
Міжнародне співробітництво з питань розвідки	27
Що таке міжнародне співробітництво з питань розвідки?	27
Чому розвідувальні служби співпрацюють з урядами інших держав та їх розвідувальними службами?	28
Які ризики супроводжують співробітництво з питань розвідки?	28
Як держави контролюють співробітництво з питань розвідки?	29
Як регулюється надання інформації іноземним розвідувальним службам?	29
Як забезпечити підзвітність у міжнародному співробітництві з питань розвідки?	30
Повноваження розвідувальних служб з питань арешту та тримання під вартою	31
Чи повинні розвідувальні служби мати повноваження арешту та тримання під вартою?	31
Які міжнародні стандарти стосуються повноважень арешту та тримання під вартою?	31
Чи потрібні розвідувальним службам власні установи тримання під вартою?	33
Застосування зброї розвідувальними службами	34
Чи дозволяється розвідувальним службам вбивати?	34
Питання контролю й підзвітності розвідувальних служб	34
Чому демократичні суспільства контролюють свої розвідувальні служби?	34
Які установи здійснюють контроль та/або забезпечують підзвітність розвідувальних служб?	36
Внутрішній менеджмент	36
Яка роль внутрішнього менеджменту у питаннях контролю розвідувальних служб?	36
Перед ким розвідувальні служби повинні звітувати?	36
Хто призначає керівників розвідувальних служб?	37
Чому керівники розвідувальних служб призначаються на визначений термін?	37
Виконавча влада	37
Яка роль виконавчої влади у питаннях контролю розвідувальних служб?	37
Судова влада	37
Яка роль судової влади у питаннях контролю й підзвітності розвідувальних служб?	37
Парламент	38
Яка роль парламенту у питаннях контролю й підзвітності розвідувальних служб?	38
Органи експертного контролю	39
Яку роль грають органи експертного контролю діяльності розвідки?	39

Поглиблене дослідження органів парламентського та експертного контролю діяльності розвідки	39
Які аспекти діяльності розвідувальних служб контролюються органами парламентського та експертного контролю?	39
Які законні повноваження мають органи контролю?	42
Чому органи контролю потребують фінансових та людських ресурсів?	43
Як органи контролю здійснюють моніторинг діяльності розвідувальних служб?	43
Як органи контролю звітують про свою діяльність?	44
У чому полягає важливість публічних звітів?	44
Чи існує конфлікт між правом знати та потребою забезпечити таємність інформації?	44
Як узгоджувати потреби в інформації для органів контролю та розвідувальних служб? ..	45
У чому полягає важливість стосунків між розвідувальними службами та органами контролю?	45
Як демократичні суспільства забезпечують незалежність органів контролю за діяльністю розвідувальних служб?	46
Як можна забезпечити незалежність представників органів контролю?	46
Які переваги мають органи парламентського контролю?	47
Які переваги мають органи експертного контролю?	47
Скарги на діяльність розвідувальних служб	48
Яким чином громадськість може скаржитися на діяльність розвідувальних служб?	48
Які установи розглядають скарги на діяльність розвідувальних служб?	48
Яким чином окремі держави інформують громадян про застосування проти них спеціальних повноважень?	50
Чим забезпечується ефективність установ, що розглядають скарги?	50
Рекомендовані джерела	52
Прикінцеві посилання.....	53

Передмова до збірника

Впровадження правових норм діяльності сектору безпеки є складним і важким завданням. Тому не дивно, що багато законодавців піддаються спокусі скопіювати законодавство інших країн. Це прискорює процес розробки законопроектів, особливо тоді, коли в наявності є перекладений рідною мовою текст. Однак, у переважній більшості випадків результатом застосування такого підходу стає неякісне законодавство.

Навіть після внесення доповнень скопійовані закони часто бувають застарілими ще до набуття чинності. Вони вже можуть не відповідати міжнародним стандартам або не узгоджуватися з вимогами місцевого політичного та суспільного контексту. Скопійовані закони також іноді не відповідають чинному національному законодавству.

В окремих випадках у регіоні може просто не існувати модельного закону для прийняття необхідного законодавства. Така ситуація спостерігалася в арабському регіоні, де питання сектору безпеки лише нещодавно почали публічно обговорювати. Через це буває важко знайти модельні закони з питань демократизації поліції або парламентського контролю за розвідувальними службами.

Тому не викликає подив та обставина, що багато арабських законодавців відчують себе розчарованими, збентеженими або перевантаженими під час розробки проектів законодавчих актів для сектору безпеки. Вони мають труднощі з доступом до міжнародних норм і стандартів, оскільки ресурсів арабською мовою або дуже мало, або вони взагалі відсутні. Багато з них не знали де шукати модельні закони, а декілька вже були на межі відмови від подальших спроб розробки. Врешті-решт декілька законодавців звернулися до ДКЗС за допомогою.

Ідея створення збірника уніфікованих практичних рекомендацій для законодавців арабського регіону прийшла тоді, коли розробники почали шукати збірки стандартів, норм та модельних законів арабською мовою, які б допомогли їм у підготовці проектів нового законодавства. В результаті, експерти з арабського регіону та ДКЗС вирішили працювати разом і розробити певні практичні рекомендації.

Для кого призначений цей збірник?

Цей збірник практичних рекомендацій головним чином призначений для тих, хто має намір створити нове, або вдосконалити існуюче законодавство у секторі безпеки. Це можуть бути депутати парламенту, державні службовці, експерти з питань права та неурядові організації. Також збірник може стати в нагоді для представників структур безпеки, або, в якості довідника, для дослідників чи студентів, які цікавляться законодавством з питань безпеки.

Що саме пропонує цей збірник?

Двомовний збірник практичних рекомендацій складається з декількох буклетів (посібників) англійською та арабською мовами що містять норми і стандарти, посібники, а також практичні приклади модельних законів у різних сферах законодавства сектору безпеки.

Вже опубліковані або готуються до публікації такі видання:

- Законодавство з питань поліції
- Законодавство з питань розвідки

- Законодавство з питань військової юстиції
- Угоди про статус сил.

Додаткові видання будуть публікуватися в разі виникнення потреби. Якщо надходять подальші запити з арабського регіону стосовно вже опублікованих видань, вони можуть бути без проблем надруковані додатковим тиражем.

Останні дані стосовно публікації зазначених видань можна отримати за адресою: www.dcaf.ch/publications.

Яка мета публікації цього збірника?

Метою цього збірника є надання допомоги законодавцям арабського регіону у питаннях, що відповідають очікуванням громадян. Громадяни арабських країн вимагають від поліції та служб безпеки професійного виконання своїх обов'язків, і щоб вони були ефективними, незатратними і чутливими до потреб громадян. Громадяни хочуть щоб поліція, структури безпеки та їх персонал дотримувалися законодавства і поважали права людини, а також були їм підзвітні з питань своєї діяльності і поведінки. Отже, цей збірник сприяє впровадженню міжнародних стандартів з питань законодавства у секторі безпеки, таких як демократичний контроль, ефективне урядування і прозорість.

Збірник пропонує легкий доступ до міжнародних стандартів арабською й англійською мовами, а також приклади законодавчих актів з-поза меж арабського регіону. Це дозволяє порівнювати різні підходи й приклади практичного досвіду.

Незначний обсяг арабської літератури з питань законодавства у секторі безпеки є великою проблемою для арабських законотворців. Збірник намагається зарадити цьому недолікові. Однією з його цілей є скорочення часу, який законотворці витрачають на пошуки інформації, щоб таким чином дати їм можливість зосередитися на своїх основних обов'язках. Результатом збільшення обсягів наявної інформації арабською мовою для багатьох громадян і для організацій громадянського суспільства має стати полегшення формування їх бачення того, яка поліція і служба безпеки їм потрібні, а також збільшення можливостей впливу на процес створення сучасної і потужної законодавчої бази у секторі безпеки.

Чому так важливо мати стійкі правові основи діяльності сектору безпеки?

Надійні правові рамки є передумовою для забезпечення ефективного, незатратного та підзвітного урядування, оскільки вони:

- Визначають цілі й завдання різних структур безпеки;
- Визначають цільові функції і обмежують повноваження структур безпеки та їх персоналу;
- Визначають роль і повноваження тих інституцій, які забезпечують контроль над структурами безпеки;
- Забезпечують умови для підзвітності, яка дає можливість провести чітку лінію між законними і незаконними діями;
- Підвищують довіру громадськості й зміцнює легітимність уряду та структур безпеки.

З огляду на всі зазначені причини, реформа сектору безпеки часто починається з повного перегляду і вдосконалення законодавства у секторі безпеки країни. Головною метою такої реформи є виявлення протиріч та недостатньо чітких визначень у питаннях ролі й завдань різних структур безпеки.

Розуміння підзвітності розвідки

З якою метою публікується цей посібник?

Цей посібник забезпечує ознайомлення з тим, як демократичні країни контролюють свої розвідувальні служби (органи). Він демонструє – яким чином демократичні держави можуть контролювати свої розвідувальні служби так, щоб забезпечити досягнення наступного:

- а. Вони роблять якісний внесок у безпеку держави та її населення;
- б. Вони є об'єктом демократичного контролю;
- в. Вони підзвітні населенню, якому служать;
- г. Вони поважають принципи верховенства права й захисту прав людини.

Посібник дає короткі й прості відповіді на запитання, які часто задають стосовно діяльності розвідувальних служб, а також стосовно контролю й підзвітності цих організацій. Він широко використовує законодавство, інституційні моделі й практики багатьох демократичних країн. Цей посібник також ілюструє те, що демократичні держави відрізняються у своїх підходах до організації, визначення завдань та контролю своїх розвідувальних служб. Не існує єдиної «правильної» моделі або підходу. Однак, набули широкого визнання зразки передового досвіду діяльності й підзвітності розвідувальних служб, які застосовуються у багатьох демократичних державах, і цей посібник пропонує чимало з них.

Які питання розглядаються у цьому посібнику?

Цей посібник складається з семи розділів. Перший зосереджується на ролі розвідувальних служб у демократичних суспільствах. Наступний розділ розглядає деякі головні особливості законодавчої бази, яка регулює діяльність розвідувальних служб. Чотири розділи присвячені роз'ясненню того, як саме демократичні держави контролюють діяльність своїх розвідувальних служб під час збору інформації, викорис-

тання персональних даних та міжнародного співробітництва з питань розвідки. Останній розділ цього посібника зосереджується на питаннях контролю й підзвітності розвідувальних служб з боку виконавчої влади, парламенту, судової влади та структур експертного контролю.

Для кого призначений цей посібник?

Посібник призначається для тих, хто цікавиться питаннями організації діяльності розвідувальних служб, але не має експертного розуміння цього предмету. Якщо говорити більш конкретно, то цей посібник призначається для трьох основних груп. По-перше, він призначений для фахівців, які працюють у сфері розробки нормативно-законодавчих актів та організації діяльності розвідувальних служб. До таких відносяться парламентарі та їх помічники і консультанти, представники виконавчої гілки влади, співробітники розвідувальних служб та представники громадських організацій. По-друге, цей посібник призначений для членів щойно створених органів контролю та експертного персоналу цих органів. Нарешті, розробники сподіваються задовольнити потреби викладачів і студентів, які хотіли б отримати загальне ознайомлення з предметом організації підзвітності розвідки.

У цьому посібнику матеріал подається шляхом пояснень, тобто у формі серії простих запитань і відповідей. Такий формат має допомогти недосвідченим практикам у разі необхідності застосування або використання запропонованого матеріалу для своїх потреб.

Що таке розвідувальні служби?

У посібнику розвідувальні служби розглядаються як урядові організації, головними завданнями яких є збір і аналіз інформації з питань національної безпеки, а також її доведення до офіційних осіб, яким вона потрібна для прийняття рішень. Ця інформація зазвичай стосується таких загроз національній безпеці, як тероризм, розповсюдження зброї масового ураження, а та-

кож шпигунська діяльність ворожих держав.

У більшості демократичних країн ці завдання виконують спеціальні розвідувальні служби. Однак, у деяких країнах, такі завдання виконують окремі підрозділи поліції.

Держави часто визначають для своїх розвідувальних служб рамки діяльності або виключно всередині країни, або за її межами. Відповідно, вони можуть мати різні розвідувальні служби для роботи вдома і за кордоном. Інші країни можуть визначати одну розвідувальну службу для роботи як всередині, так і за межами національних кордонів. Попри те, що цей посібник зосереджує основну увагу на внутрішніх розвідувальних службах, якими вважаються ті розвідувальні служби, які працюють в межах території своєї країни, головні принципи нагляду і контролю так само стосуються і розвідувальних служб, що діють за кордоном.

Розвідувальні служби у демократичному суспільстві

Яку роль відіграють цивільні розвідувальні служби у демократичному суспільстві?

У демократичному суспільстві розвідувальні служби складають важливу частину сектору безпеки. Їх головною функцією є збір і аналіз інформації про загрози для держави та її населення. Вони доповідають цю інформацію керівництву держави щоб дати можливість розробляти й впроваджувати відповідні заходи безпеки. Водночас, впровадження заходів безпеки не відноситься до компетенції розвідувальних служб. За це мають відповідати поліція та інші правоохоронні органи.

Загалом, розвідувальні служби збирають інформацію у певних межах; свої дослідження вони зосереджують лише на діяльності, що може загрожувати національній безпеці. Така роль визначена законодавством та політичними вказівками керівництва держави. При цьому, саме суспільство, а не розвідувальні служби, визначає що становить загрозу національній безпеці, а що ні. Це відбувається в рамках тривалого процесу в результаті якого форму-

ються політика національної безпеки або законодавство.

На додаток до збору інформації розвідувальні служби виконують й інші завдання. Наприклад, вони ведуть контр-розвідувальну діяльність. Така діяльність включає виявлення й припинення шпигунської діяльності, яку здійснюють іноземні розвідувальні служби, і яка направлена проти інтересів держави та її громадян. Окрім цього, розвідувальні служби часто відповідають за захист інформації, що належить державі, та її інформаційних систем. Наприклад, розвідувальні служби перевіряють кандидатів на допуск до державної таємниці під час прийому на державну службу (див. Таблицю 1 для детального ознайомлення з цілями і функціями вибраних розвідувальних служб).

Розвідувальні служби відіграють важливу роль у безпеці держави та її населення. Національне законодавство забороняє розвідувальним службам підтримувати або захищати особливі інтереси окремих релігійних, етнічних чи інших груп. Вони повинні залишатися неупередженими і служити всім членам суспільства. Попереджаючи загрозу тероризму або інші загрози національній безпеці, розвідувальні служби роблять внесок у безпеку та благополуччя всіх представників суспільства.

Яку роль відіграють військові розвідувальні служби?

Військові або оборонні розвідувальні служби є частиною збройних сил. У демократичних суспільствах їхні повноваження більш обмежені, ніж у цивільних розвідувальних служб. Головним чином вони доповідають за збір і аналіз інформації про загрози особовому складу і об'єктам збройних сил, та за відповідне інформування старшого військового командування і політичного керівництва. Потенційні загрози, які мають відстежувати військові розвідувальні служби, можуть виникати зсередини збройних сил, серед певних груп свого населення, або з боку інших держав чи угруповань. У багатьох країнах військові розвідувальні служби також мають завдання захисту чутливої інформації оборонного характеру та систем зв'язку. В залежності від потреб країни, національного законодавства та завдань, що виконують

Таблиця 1: Приклади завдань і функцій розвідувальних служб ¹

Країна	Завдання і функції цивільних розвідувальних служб
Канада	<ul style="list-style-type: none"> • Служба зобов'язана збирати (шляхом проведення оперативних дій у чітко визначених межах, або у інший спосіб), аналізувати та зберігати інформацію й розвідувальні дані стосовно діяльності, в якій простежуються суттєві ознаки загрози безпеці Канади, і, відповідно, повинна доповідати про це і надавати поради Уряду Канади. • Служба може надсилати аналітичні матеріали з питань безпеки до окремих урядових відомств. • Служба має повноваження: <ol style="list-style-type: none"> а. подавати пропозиції будь якому міністру Канади з питань що стосуються безпеки Канади, або б. забезпечувати будь якого міністра інформацією з питань безпеки або злочинної діяльності, яка стосується застосування міністром будь яких його повноважень, або виконання ним обов'язків та функцій згідно з Законом про громадянство або Законом про імміграцію та захист прав біженців.
Хорватія	<ul style="list-style-type: none"> • Систематичний збір, аналіз, обробка та оцінка інформації що має стосунок до національної безпеки; • З метою виявлення або попередження дій окремих осіб чи груп, направлених проти життєвих інтересів, незалежності, цілісності та суверенітету Республіки Хорватія; таких, що ставлять за мету насильницьке усунення структур державної влади; які загрожують порушеннями прав людини та основних свобод, визначених Конституцією і законодавством Республіки Хорватія, а також загрожують фундаментальним основам економічної системи Республіки Хорватія.
Нідерланди	<ul style="list-style-type: none"> • Проведення оперативних дій стосовно організацій і груп, у випадках, коли їхні цілі, або їхні дії дають підстави для серйозних підозр у тому, що вони загрожують подальшому існуванню демократичної правової системи, або безпеці та іншим життєво важливим інтересам держави; • Проведення спеціальних перевірок для надання допуску до таємниці як визначено Законом про оперативну діяльність; • Сприяння заходам [...] із забезпечення захисту інформації яка має залишатися таємною в інтересах національної безпеки, а також інформації, яка стосується питань державного управління або економічної діяльності і, на думку відповідного міністра, має життєво важливе значення для подальшого існування суспільного ладу; • Проведення оперативних дій стосовно інших країн в рамках завдань визначених Прем'єр Міністром, Міністром у загальних справах, і погоджених відповідними Міністрами.

збройні сили, військові розвідувальні служби можуть діяти як всередині країни, так і за її межами.

Демократичні суспільства не дозволяють своїм військовим розвідувальним службам проводити збір інформації про загрози

безпеці, які не стосуються потреб оборони. Збір інформації про невійськові загрози належить до відповідальності цивільних розвідувальних служб. Таким чином, військовим розвідувальним службам, як правило, не дозволяється збирати інформацію про цивільних громадян своєї держави. У

багатьох країнах законодавство вимагає від військових розвідувальних служб звертатися до цивільних розвідувальних служб у разі необхідності зібрати інформацію про загрозу для збройних сил з боку цивільних. Це обмеження вводиться з метою недопущення втручання збройних сил у справи цивільних.

Правові основи діяльності розвідувальних служб

Як у демократичному суспільстві забезпечуються правові основи діяльності розвідувальних служб?

Окремі демократичні держави вносять загальні положення про свої розвідувальні служби до тексту Конституцій. Такі конституційні положення зазвичай мають загальний характер, на кшталт вимоги про те, що розвідувальні служби мають бути підзвітними парламенту і поважати верховенство права (див. Блок 1 про конституційні положення Південної Африки з питань розвідки та служб безпеки).

Більшість демократичних держав мають спеціальне законодавство з питань розвідувальних служб, яке складає основну пра-

вову базу діяльності розвідувальних служб. Закони про приватні інтереси, захист інформації, інформаційну безпеку, та доступ до інформації також містять положення стосовно діяльності розвідувальних служб. На додаток до цього, відповідне керівництво видає так звані «накази», «директиви» та інші акти, які доповнюють законодавство. Такі акти завжди ґрунтуються на положеннях чинного законодавства, а отже мають узгоджуватися з ним.

Чому для діяльності розвідувальних служб потрібні правові основи?

Демократичні суспільства вимагають, щоб розвідувальні служби діяли у відповідності з національним законодавством. Правові основи діяльності розвідувальних служб мають важливе значення з чотирьох основних причин.

По-перше, законодавство чітко визначає призначення, роль і завдання розвідувальних служб та їх представників. Законами також визначається діяльність, яку їм дозволяється проводити. Уряди контролюють розвідувальні служби у відповідності до положень закону.

Блок 1: Положення Конституції Південної Африки з питань розвідки і спецслужб ²

Конституція Республіки Південна Африка містить ряд загальних положень з питань розвідки і спецслужб.

- Діяльність із забезпечення національної безпеки повинна відбуватися у рамках закону, у т.ч. у відповідності до міжнародного права.
- Питання національної безпеки належать до повноважень і парламенту, і виконавчої гілки влади країни.
- Питання структури й організації діяльності служб безпеки регулюються національним законодавством.
- Служби безпеки повинні діяти самі, навчати діям свій персонал і вимагати від нього діяти у відповідності до Конституції й законодавства країни, включно з дотриманням норм міжнародного права та міжнародних зобов'язань Республіки.
- Ні служби безпеки, ні будь-який їх представник під час виконання своїх обов'язків не мають права
 - а. проявляти упередженість до законних конституційних інтересів політичної партії; або
 - б. проявляти одностороннє сприяння будь-яким інтересам політичної партії.
- З метою реалізації принципів прозорості й підзвітності, багатопартійні парламентські комітети повинні забезпечити контроль над усіма службами безпеки у відповідності до вимог чинного законодавства та постанов і рішень Парламенту.
- Національне законодавство має визначати цілі, повноваження та функції розвідувальних служб.

По-друге, правові основи діяльності всіх урядових структур мають принципове значення для забезпечення належної прозорості. Закони дають громадянськості важливу інформацію для ознайомлення з функціями і повноваженнями урядових структур. Розвідувальним службам потрібні правові основи для застосування спеціальних повноважень з метою збору інформації, яка загалом недоступна іншим урядовим структурам та приватним особам. Наприклад, закони можуть їм дозволяти застосування заходів оперативного характеру стосовно певних осіб. Ці особи мають знати – яким чином розвідувальні служби можуть впливати на їхнє приватне життя, а також чи поважають співробітники розвідки права особи як це визначено законом.

По-третє, правові основи забезпечують розвідувальним службам легітимність в очах громадянськості. Доступне для ознайомлення законодавство сприяє кращому розумінню ролі розвідувальних служб, а також пояснює, чому їм потрібні державні кошти для виконання своїх завдань. Це допомагає забезпечити підтримку населенням діяльності розвідувальних служб.

Нарешті, публічні закони про розвідку потрібні для того, щоб забезпечити підзвітність уряду. Органи контролю за діяльністю розвідки та громадськість загалом слідкують за забезпеченням відповідальності урядових структур і розвідувальних служб за дотримання цих законів. Публічні закони також дозволяють окремим особам добиватися справедливості у випадках, коли вони вважають що розвідувальні служби вдавалися до незаконних дій проти них.

Чи має законодавство про розвідувальну діяльність бути таємним?

У демократичних країнах громадянськість має доступ до базових законодавчих актів, які регулюють діяльність розвідувальних служб. Як зазначено на стор. 13, громадянськість потребує знання ролі розвідувальних служб, а також тих повноважень, які вони отримують щоб виконувати свої завдання. Представники громадянськості також потребують знання про те, коли, та за яких умов розвідувальним службам буде дозволено обмежувати права особи в інтересах націо-

нальної безпеки. Отже, повноваження розвідувальних служб стосовно обмеження прав людини мають бути закріплені у публічному законодавстві.

Водночас, влада може видавати «додаткові» нормативні акти, наприклад, «укази» та «директиви міністра», які недоступні для громадянськості. Закон наділяє уряд повноваженнями видавати такі нормативні акти тоді, коли він вважає, що доступ до певної інформації може завадити роботі розвідувальних служб і завдати шкоди інтересам національної безпеки. Ті нормативні акти, які не оприлюднюються для широкого загалу, зазвичай містять інформацію про оперативні методи діяльності розвідувальних служб, зокрема, про використання певних пристроїв та технологій. Така інформація нерідко «закривається» тому, що володіння нею може дозволити особі уникати виявлення розвідувальними службами, або викривати тих, хто співпрацює зі службами. Це може знижувати ефективність розвідувальних служб, становити загрозу для людей, які з ними співпрацюють, і врешті-решт завдати шкоди інтересам національної безпеки.

Непублічні нормативні акти все одно повинні відповідати вимогам конституції і чинного законодавства. Наприклад, вони не можуть дозволити розвідувальним службам вдаватися до дій, що порушують визначені міжнародним правом права людини.

Які питання регулює законодавство про розвідувальну діяльність?

Закони про розвідку дозволяють державам регулювати діяльність розвідувальних служб та контролювати їх. Ці закони охоплюють наступні сфери діяльності. По-перше, закони про розвідку формулюють цілі діяльності розвідувальних служб і визначають детальний перелік їхніх завдань. У цілях зазвичай містяться й визначення загроз національній безпеці. Ці закони обмежують роль розвідувальних служб з метою утримати офіцерів розвідки від сприяння інтересам іншим, ніж інтереси держави та її населення.

По-друге, закони про розвідку визначають детальний перелік повноважень розвідувальних служб, а також регулюють питання застосування цих повноважень. За-

кони дозволяють розвідувальним службам застосування цих повноважень лише для досягнення цілей розвідки. Вони також обмежують ті повноваження, які при застосуванні в інтересах національної безпеки можуть обмежувати права особистості.

По-третє, закони про розвідку описують питання організаційної структури розвідувальних служб, включно з положеннями про завдання окремих підрозділів цих служб.

По-четверте, закони про розвідку визначають порядок контролю за розвідувальними службами з боку як офіційних, так і неурядових структур. Наприклад, вони регулюють процес призначення вищого керівництва розвідувальних служб, а також визначають повноваження парламентських і експертних органів контролю.

По-п'яте, закони про розвідку описують порядок професійної взаємодії між розвідувальними службами та іншими урядовими і неурядовими організаціями, зокрема, міжнародними організаціями. Наприклад, законами визначається порядок передачі та отримання розвідувальними службами інформації, або проведення спільних операцій з іншими організаціями.

По-шосте, закони про розвідку визначають порядок використання розвідувальними службами відомостей про особу (див. стор. 23-27).

Нарешті, закони про розвідку описують процедури, які можуть використовувати приватні особи, якщо вони бажають подати скаргу на дії розвідувальних служб проти них (див. стор. 48-51).

Як демократичні суспільства забезпечують дотримання законів розвідувальними службами?

Розвідувальні служби, так само, як і всі інші урядові відомства, повинні поважати і міжнародне право, і національне законодавство. Особливе значення має дотримання вимог міжнародних актів з питань прав людини та міжнародного гуманітарного права. Положення національного законодавства з питань діяльності розвідувальних служб повинні відповідати прийнятим міжнародним зобов'язанням держави.

Усі розвідувальні служби та їх співробітники повинні дотримуватися закону. Виконавча влада також має діяти у відповідності до закону. Політична влада не має права віддавати розвідувальним службам накази, які змусять їх вдаватися до незаконних дій.

Керівники виконавчої гілки влади відповідають по закону за розпорядження, віддані розвідувальним службам. Співробітники розвідувальних служб несуть персональну відповідальність за те, щоб їхні дії відповідали вимогам закону. У багатьох країнах закон не лише вимагає від них узгодження своїх дій з нормами закону, але також вимагає від них не виконувати накази, якщо вони порушують норми національного або міжнародного права. Таким чином, співробітник розвідувальної служби повинен відповідати за свої незаконні дії і може бути притягнутий до кримінальної відповідальності навіть тоді, коли виконував наказ начальника. Враховуючи широкі повноваження, дані співробітникам розвідувальних служб, зазначена особиста відповідальність має особливо важливе значення в якості запобіжника проти серйозних злочинів, включно з такими порушеннями прав людини, як катування та вбивства.

Відповідно, критично важливе значення має те, що суди і прокуратура забезпечують передбачену законом відповідальність офіцерів розвідки, а в разі потреби – і керівництва виконавчої влади. Їх особисті рішення і дії можуть бути засуджені; рішення суду є обов'язковими для керівництва виконавчої влади, а також для розвідувальних служб та їх персоналу.

Які міжнародні правові норми регулюють діяльність розвідувальних служб?

З огляду на свій статус державної установи, розвідувальні служби повинні узгоджувати свою діяльність з міжнародними правовими зобов'язаннями уряду. Ця діяльність також має враховувати міжнародні зобов'язання держави з питань прав людини, зокрема, щодо громадянських і політичних свобод як визначено у Хартії ООН та у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Ці права включають право на життя, свободу, справедливе су-

дочинство, особисте життя та вільне вираження свого погляду і свободу асоціацій.

Міжнародні стандарти з питань правоохоронної діяльності також стосуються розвідувальних служб, якщо національне законодавство дозволяє їм виконувати такі правоохоронні завдання, як арешт та тримання під вартою.

У 2009 та 2010 рр. ООН провела огляд існуючих норм міжнародного права та способів інституційного контролю за розвідувальними службами. Рада ООН з питань прав людини замовила дослідження передового світового досвіду з питань правових і інституційних рамок діяльності розвідувальних служб та контролю над ними. До цього дослідження увійшло 35 корисних міжнародних прикладів, і в червні 2010 р. воно було презентоване Радою з питань прав людини (див. список рекомендованих джерел).

Чи дозволяється розвідувальним службам порушувати права людини?

Міжнародне право з питань прав людини не дозволяє державам (включно з їх розвідувальними службами) порушувати права будь-якої особи, що перебуває під їхньою юрисдикцією. Так само, як і всі урядові відомства, розвідувальні служби мають дотримуватися міжнародного права з питань прав людини. У випадках збройних конфліктів розвідувальні служби також повинні дотримуватися міжнародного права з питань прав людини. Держави мають забезпечити виконання цих норм міжнародного права у своєму внутрішньому законодавстві.

Міжнародне право з питань прав людини визначає три категорії прав і свобод людини:

- (1) Права, які ні за яких обставин не можуть бути обмежені, або порушені;
- (2) Права, які можуть бути обмежені за певних умов і у відповідності до чітко визначених правових критеріїв;
- (3) Права, які можуть бути обмежені, або дію яких може бути призупинено під час збройного конфлікту чи оголошення надзвичайного стану у разі виникнення загрози існуванню держави.

1. Права людини, які ні за яких обставин не можуть бути обмежені, або порушені

Міжнародне право з питань прав людини забороняє державам та їх органам обмежувати або порушувати певні права людини за будь-яких обставин. До цих прав належать право на життя, свобода від катування та іншого нелюдського або принижуючого гідність поводження, право на справедливий суд, свобода від рабства або приневолення до примусового обслуговування, а також заборона викрадення й таємного тримання під вартою.³

Міжнародне гуманітарне право доповнює та посилює означені вище заборони у період збройних конфліктів; загальна стаття 3 Женевських Конвенцій підкреслює ці мі-

Блок 2: Витяг із Загальної статті 3 Женевських Конвенцій⁴

У період збройних конфліктів, які не мають характеру міжнародних [...] кожна Сторона конфлікту має взяти зобов'язання дотримуватися, як мінімум, таких положень:

1. Особи, які беруть участь у активній фазі конфлікту, включно з персоналом збройних сил, і які склали зброю, а також ті, хто вважаються «небоездатними» через захворювання, поранення, тримання під вартою або з іншої причини, повинні отримувати гуманне ставлення, без будь-якої дискримінації на підставі раси, кольору шкіри, релігії або віросповідання, статі, походження, багатства, або будь-якого іншого подібного критерію. У зв'язку з цим, наступні дії проти згаданих вище осіб є забороненими і повинні такими залишатися у будь-який час і в будь-якому місці:
 - a. жорстокість до життя і особи, зокрема, вбивства будь-яким способом, понівечення, жорстоке ставлення і катування;
 - b. захоплення заручників;
 - c. знущання над особистою гідністю, зокрема, глумливе та принижуюче гідність поводження;
 - d. присуди та виконання смертних вироків без попередньо оголошеного вироку після розгляду в законному суді, з наданням усіх юридичних гарантій, які визнані невід'ємними у цивілізованому світі.

німальні стандарти (див. Блок 2). Розвідувальні служби ні за яких обставин не мають права вживати будь-яких заходів, що порушують ці права.

2. Права, які можуть бути обмежені

Міжнародне право з питань прав людини дозволяє державам обмежувати певні права і свободи окремих осіб. До цих прав належать право на свободу і приватне життя, а також свобода пересування, асоціації та висловлювань. Держави можуть вживати заходів обмеження таких прав лише у випадку, коли ці заходи відповідають наступним критеріям:

1. Ґрунтуються на нормах публічного законодавства.
2. Мають легітимну мету (таку, як захист інтересів національної безпеки, громадський порядок або права людини і свободи інших осіб).
3. Є необхідними у демократичному суспільстві.
4. Є пропорційними щодо визначеної мети.
5. Узгоджуються з іншими зобов'язаннями з питань прав людини. Держави визнаються порушниками прав людини, якщо вони не дотримуються зазначених вимог.

У багатьох державах законодавство дозволяє розвідувальним службам обмежувати право на приватне життя шляхом надання їм спеціальних повноважень щодо збору інформації від/про осіб або груп, які підозрюються в участі у специфічній діяльності що загрожує національній безпеці, громадській безпеці та правам людини (див. стор. 19-20). Ці спеціальні повноваження включають такі заходи, як моніторинг засобів зв'язку осіб без їх попередження або таємна зйомка їх діяльності. Такі заходи безумовно обмежують право на приватне життя особи. Окремі держави також наділяють свої розвідувальні служби правоохоронними функціями (див. стор. 31). У цьому контексті національне законодавство дає їм право арештовувати й тримати під вартою осіб, яких підозрюють у здійсненні певних злочинів. Ці повноваження обмежують право на особисту свободу та свободу пересування.

З метою дотримання міжнародних стандартів демократичні держави встановлюють жорсткий контроль над тим, як їхні розвідувальні служби використовують свої повноваження. Ці держави забезпечують законодавче регулювання, процедури надання дозволів та контроль таких повноважень розвідувальних служб з боку зовнішніх структур (див. стор. 21-23).

3. Обмеження прав людини під час оголошення надзвичайного стану

Міжнародне право з питань прав людини дозволяє державам тимчасово призупинити виконання своїх зобов'язань з питань прав людини на період дії надзвичайного стану. Держава може запровадити надзвичайний стан за настання виключних обставин, коли виникають загрози «виживанню нації». Такими можуть бути суттєві та незворотні загрози фізичній безпеці населення та/або функціонуванню демократичних інституцій.⁵ Право рішення щодо оголошення надзвичайного стану та призупинення певних прав належить виконавчій владі. Розвідувальні служби не беруть участі у цьому процесі.

Після оголошення надзвичайного стану держава має інформувати відповідний орган міжнародного договору і зазначити – які права людини будуть призупинені або обмежені. Призупинення або обмеження певних прав повинно бути тимчасовим, безпосередньо пов'язаним із причинами надзвичайного стану, а також пропорційним до рівня загрози. Окрім цього, будь-яке призупинення або обмеження прав має бути розглянуте парламентом або судом. Держави не мають права призупинити зазначені вище права, або будь-які інші права визначені регіональними та міжнародними договорами з прав людини, які не можуть обмежуватися за будь-яких обставин. Відповідно, положення національної конституції стосовно надзвичайних повноважень не можуть бути використані для обґрунтування дій, що порушують міжнародне право з питань прав людини.

Коли розвідувальні служби отримують додаткові повноваження щодо обмеження прав людини у період надзвичайного стану, вони повинні дотримуватися положень і міжнародного, і національного законодавства з питань прав людини. Їх дія-

льність повинна залишатися під контролем і наглядом виконавчої влади, парламенту, судової влади та будь-яких існуючих органів експертного контролю.

Збір інформації

Як розвідувальні служби збирають інформацію?

У демократичних суспільствах розвідувальні служби отримують більшу частину потрібної їм інформації з публічних джерел, таких як статті у пресі, доповіді урядових і неурядових організацій та наукові публікації. Розвідувальні служби також отримують інформацію від осіб, які мають (або можуть отримати) доступ до потрібної інформації. Наприклад, члени груп, які загрожують національній безпеці можуть бути інформаторами і таємно постачати інформацію розвідувальним службам. Також розвідувальні служби можуть використовувати осіб з вигаданими іменами або фальшивими біографіями з метою проникнення у певні організації і отримання інформації про їхню діяльність.

Окремі особи та групи, плани яких становлять загрозу національній безпеці, як правило не розкривають своїх намірів. Відповідно, демократичні суспільства потребують законодавства, що дозволить розвідувальним службам отримувати ту інформацію, яку не можна знайти у відкритому доступі. Це законодавство має наділяти розвідувальні служби спеціальними повноваженнями, які зазвичай не доступні іншим членам суспільства. Такі спеціальні повноваження поділяються на чотири основних сфери.

По-перше, законодавство може дозволити розвідувальним службам здійснювати моніторинг голосових, електронних та паперових комунікацій без їхньої згоди. Така діяльність може вимагати застосування високотехнологічних і складних технічних засобів.

По-друге, законодавство може дозволити розвідувальним службам приховану відео і фото зйомку осіб та їх власності без їхньої згоди.

По-третє, законодавство може дозволити розвідувальним службам давати вигадані імена своїм агентам з метою проникнення

всередину угруповань, які загрожують національній безпеці.

Нарешті, законодавство може дозволити розвідувальним службам робити офіційні запити до інших урядових відомств або приватних компаній щоб отримати інформацію про людей навіть тоді, коли це може виглядати втручанням у їхнє приватне життя. Наприклад, вони іноді можуть робити запити на отримання записів телефонних розмов особи від провайдера телефонного зв'язку.

Яку інформацію розвідувальним службам дозволяється збирати?

У демократичних суспільствах національним законодавством передбачений контроль за тим, яку інформацію розвідувальним службам дозволено збирати. Закони дозволяють розвідувальним службам збирати інформацію про діяльність, що становить загрозу національній безпеці, як це і передбачається за їхнім призначенням. Службам дозволяється збирати інформацію стосовно осіб та груп, що проводять таку діяльність лише тоді, коли ця інформація стосується виконання їхніх завдань.

Яку інформацію розвідувальним службам збирати не дозволяється?

Законами про розвідку встановлюються обмеження на види інформації, які дозволяється збирати офіцерам розвідки. По-перше, закони забороняють збирати інформацію про осіб та їхню діяльність, якщо вони не становлять загрози національній безпеці.

По-друге, у демократичних суспільствах закони зазвичай забороняють офіцерам розвідки збирати інформацію про законну діяльність політичну та громадську діяльність. Наприклад, їм не дозволяється збирати інформацію про законну діяльність політичних партій та їх членів, або про групи, що беруть участь у мирних протестах. Такі заборони захищають права людини та інші важливі цінності демократичних суспільств, такі як свобода асоціацій та зібрань.

Нарешті, закони зазвичай забороняють офіцерам розвідки збирати інформацію з метою забезпечення специфічних інтересів. Наприклад, законом не дозволяється

шпигувати за політичними опонентами та політичними партіями.

Чому держави обмежують збір інформації від представників певних професій?

Представники певних професій, такі як журналісти, парламентарі, адвокати, церковнослужителі та лікарі мають інформацію, яка може становити інтерес для розвідувальних служб. Однак, у багатьох демократичних суспільствах прийнято закони і заходи, які обмежують або не дозволяють розвідувальним службам збирати інформацію про представників зазначених професій. Наприклад, законом може бути заборонено збирати інформацію про цих осіб, за виключенням випадків, коли розвідувальні служби можуть довести їх безпосередню причетність до діяльності що становить загрозу національній безпеці. Окрім цього, у демократичних суспільствах встановлюють спеціальний нагляд за збором інформації про членів певних професій. Зокрема, у деяких державах вимагається, щоб розвідувальні служби отримували згоду глави парламенту перш ніж почати слідчі дії стосовно членів парламенту.

Демократичні суспільства обмежують збір інформації від представників певних професій для того, щоб захистити ті послуги, які вони надають населенню. Наприклад, адвокати допомагають затриманим скористатися своїм правом на свободу і справедливий суд. Якщо розвідувальні служби будуть прослуховувати спілкування між адвокатами і затриманими, то вони порушуватимуть право затриманого на конфіденційний доступ до адвоката. Журналісти дають інший приклад. Вони розслідують питання, що цікавлять громадськість і покладаються на конфіденційність спілкування під час роботи над своїми дослідженнями. Ця роль дуже важлива для забезпечення контролю за діяльністю урядових відомств та розкриття зловживань. Якщо розвідувальні служби будуть прослуховувати спілкування журналістів, то вони можуть зашкодити цій важливій місії преси.

Як у демократичному суспільстві забезпечується контроль за використанням спеціальних повноважень?

Держави законодавчо визначають повноваження своїм розвідувальним службам з

метою збору інформації про загрози національній безпеці. Спеціальними повноваженнями називають заходи, які не надаються законом іншим урядовим відомствам (за виключенням окремих структур поліції) або представникам громадськості (див. стор. 19).

Демократичні суспільства формулюють і обмежують використання розвідувальними службами спеціальних повноважень шляхом прийняття нормативно-правових актів, що визначають:

- Стосовно кого можна проводити розслідування, а стосовно кого – ні;
- Яку інформацію можна збирати, а яку – ні;
- Яких заходів їм можна вживати для збору інформації;
- Коли їм дозволяється застосовувати спеціальні повноваження, а коли – ні;
- Протягом якого часу їм дозволяється застосовувати спеціальні повноваження.

У демократичних суспільствах контроль застосування розвідувальними службами спеціальних повноважень здійснюється через організації та процедури, створені для надання дозволів, нагляду та проведення досліджень у питаннях використання спеціальних повноважень.

Хто надає дозвіл на використання спеціальних повноважень?

З огляду на зазначене, у кожному випадку, коли розвідувальні служби хочуть застосувати спеціальні повноваження, вони мають отримати дозвіл від визначеного зовнішнього органу (див. Блок 3 для ознайомлення з досвідом Канади). Розвідувальні служби направляють запит до визначеної інстанції з обґрунтуванням потреби у застосуванні спеціальних повноважень. Після цього дозвільний орган перевіряє відповідність запиту вимогам законодавства.

Зазвичай, хтось із членів уряду, наприклад, відповідальний за розвідувальні служби міністр або суд, мають повноваження давати санкцію на використання спеціальних повноважень. Водночас, саме для суду більш вірогідно можуть бути визначені повноваження наглядового органу у випадках радикального втручання у особисте

життя громадян, такого як обшук та конфіскація майна або моніторинг каналів зв'язку. Суди повністю незалежні і від розвідувальних служб, і від уряду, тому вони мають хороші можливості об'єктивно оцінювати подані запити на використання спеціальних повноважень.

Деякі держави вважають необхідним отримання дозволу на використання розвідувальними службами спеціальних повноважень і від виконавчої, і від судової влади (див., наприклад, Блок 3, досвід канадської моделі). Такий підхід дає можливість здійснення додаткового контролю з метою забезпечення законності, обґрунтованості та доцільності прийняття ризиків, пов'язаних із застосуванням спеціальних повноважень.

Як саме держава надає санкцію на використання спеціальних повноважень?

Процедура надання санкції на використання спеціальних повноважень відрізняється в різних країнах і часто залежить від конкретних повноважень, які розвідувальні служби планують застосувати. При цьому, законодавство, як правило, вимагає від розвідувальних служб пройти через три етапи процедур, перш ніж вони отримають дозвіл на застосування спеціальних повноважень (див. Блок 3).

На першому етапі уповноважений представник розвідувальних служб надсилає письмовий запит на застосування спеціальних повноважень, який зазвичай включає:

- описання підозрілих дій та конкретних осіб або груп, стосовно яких розвідувальні служби мають намір проводити оперативно-розшукову діяльність;
- пояснення стосовно попередньо вжитих розвідувальними службами заходів для збору інформації та результативності цих заходів;
- пояснення стосовно застосування якого конкретно спеціального методу направляється запит на санкцію, наприклад, прослуховування телефонних переговорів за конкретним номером;
- обґрунтування необхідності застосування спеціальних повноважень та

очікуваних позитивних результатів розслідування.

На другому етапі орган, що надає санкцію, вивчає запит і перевіряє чи:

- запропоноване використання спеціальних повноважень узгоджується з усіма відповідними законодавчими актами;
- застосування буде необхідним і корисним;
- застосування буде пропорційним рівню загрози, яку становить діяльність, що має розслідуватися.

На третьому етапі відповідний орган надає санкцію, в якій зазначаються конкретні дозволені заходи і період часу, протягом якого їх можна застосовувати.

Зазначені вище процеси направлення запиту та процедури отримання санкції документуються для того, щоб пізніше розвідувальні служби та дозвільні інстанції могли оцінити прийняті рішення.

Як у демократичному суспільстві забезпечується звітність про використання спеціальних повноважень?

У демократичних суспільствах урядові уповноважені особи та/або визначені органи контролю здійснюють контроль застосування розвідувальними службами спеціальних повноважень шляхом моніторингу поточних операцій та аналізу результатів завершених операцій.

Розвідувальні служби регулярно інформують керівництво держави та/або визначені органи контролю про хід операцій. Вони доповідають узагальнений звіт про здобуту інформацію, досягнуті результати та наявні проблеми. Ці доповіді дозволяють органам контролю оцінювати законність та доцільність застосування розвідувальними службами спеціальних повноважень для виконання визначених їм завдань. Урядові уповноважені особи та/або визначені органи контролю можуть зупинити застосування спеціальних повноважень, якщо розвідувальні служби не забезпечують дотримання однієї чи всіх вимог законодавства, або якщо орган контролю вирішить, що у застосуванні немає більше потреби.

Блок 3: Процедура отримання санкції на застосування спеціальних повноважень Службою Розвідки Канади ⁶

Закон про Службу Розвідки Канади визначає процедуру подання запиту та надання дозволу (санкції) розвідувальним службам на застосування спеціальних повноважень. Будь-яке подання на застосування спеціальних повноважень повинно бути погоджене і міністром і судом.

Подання на дозвіл

Розділ 21.

1. У випадку, коли директор або будь-яка призначена міністром з цією метою посадова особа має достатні підстави вважати, що Службі потрібен дозвіл для проведення розслідування загрози безпеці Канади або для виконання обов'язків і функцій, передбачених у Розділі 16, директор або призначена посадова особа можуть, попередньо отримавши згоду міністра, зробити відповідно до пункту (2) подання до суду на отримання дозволу як передбачено цим Розділом.

Питання, що вказуються у поданні на дозвіл

2. Подання до суду з питань, вказаних у пункті (1) має бути зроблене у письмовій формі і супроводжуватися листом автора подання з розкриттям таких обставин:
 - a. фактів, на яких ґрунтується достатнє переконання у тому, що отримання дозволу необхідне для забезпечення можливостей Служби щодо розслідування загрози безпеці Канади або для виконання обов'язків і функцій, передбачених у Розділі 16;
 - b. пояснення стосовно попередньо вжитих інших оперативно-розшукових заходів та їх невдачі або обґрунтування впевненості у їх неефективності, а також підтвердження терміновості питання чи обґрунтування його важливості, тобто, що без отримання дозволу виникне висока вірогідність того, що не буде отримано важливу інформацію стосовно загрози безпеці Канади або для виконання обов'язків і функцій, передбачених у Розділі 16 згідно з пунктом (a);
 - c. тип каналів зв'язку за якими потрібно встановити контроль, вид інформації, записів, документів або предметів, які необхідно отримати, а також повноваження визначені у пункті (3) підпунктах (a) і (c), які пропонується застосувати;
 - d. відомості про особу (за наявності), чий канали зв'язку потрібно взяти під контроль або яка володіє інформацією, записами, документами або предметами, які пропонується отримати;
 - e. конкретні особи або категорія осіб, стосовно яких запитується дозвіл;
 - f. загальний опис запропонованого місця застосування дозволу, якщо є можливість надати загальні обриси цього місця;
 - g. термін дії дозволу, який в залежності від обставин може визначатися до шістдесяти днів або до року – як зазначено у пункті (5);
 - h. будь-які попередні запити стосовно визначеної у запиті особи відповідно до пункту (d), дата подання тих запитів, прізвища суддів до яких подавалися запити та їх ухвали.

Надання дозволу

3. Керуючись чинним законодавством і приймаючи рішення на підставі визначеної у Законі про Статистику процедури, суддя, до якого надійшов запит, оформлений належним чином відповідно до вимог пункту (2), підпунктів (a) і (b), може надати дозвіл, згідно з яким заявник отримує повноваження контролювати канали зв'язку, а також отримувати потрібні інформацію, записи, документи або предмети, і для цього:

- a. проникати у потрібне приміщення або отримувати доступ до того що потрібно;
- b. проводити обшук, виїмку чи повернення, дослідження, взяття зразків або зняття копій стосовно потрібних інформації, записів, документів та предметів; або
- c. встановлювати, обслуговувати та знімати потрібні засоби.

Питання, що визначаються у дозволі

4. У дозволі, виданому відповідно до пункту (3) мають бути визначені:

- a. тип каналів зв'язку за якими потрібно встановити контроль, вид інформації, записів, документів або предметів, які необхідно отримати, а також повноваження визначені у пункті (3) підпунктах (а) і (с), які дозволяється застосувати з цією метою;
- b. відомості про особу (за наявності), чий канали зв'язку дозволяється взяти під контроль або яка володіє інформацією, записами, документами або предметами, які дозволяється отримати;
- c. конкретні особи або категорія осіб, стосовно яких надається дозвіл;
- d. загальний опис визначеного місця застосування дозволу, якщо є можливість надати загальні обриси цього місця;
- e. термін дії дозволу;
- f. будь-які інші вимоги та умови, які суддя вважає доречним зазначити у дозволі для забезпечення державних інтересів.

Нарешті, органи контролю проводять аналіз застосування спеціальних повноважень після завершення операції. В окремих країнах органи контролю можуть примусити розвідувальні служби знищити інформацію, здобуту незаконними методами. Зовнішні органи контролю також проводять аналіз застосування спеціальних повноважень з метою визначення тенденцій, розуміння яких допомогло б урядові або розвідувальним службам вирішувати певні проблемні питання.

Менеджмент інформації про особу

Що таке персональні дані?

Персональні дані – це інформація про певну фізичну особу. Вона містить фактичні дані особи, такі як контактна інформація, дата народження, номер паспорта та ідентифікаційний код. Також персональні дані містять детальну інформацію про приватне життя особи, таку як стан здоров'я, робота, віросповідання або політичні уподобання, інформацію про членство у політичних партіях та професійних спілках, а також про стосунки з партнерами і друзями. Розвідувальним службам може бути потрібно зібрати персональні дані на пев-

них осіб щоб попередити загрози національній безпеці.

Як розвідувальні служби отримують персональні дані?

Розвідувальні служби отримують інформацію особистого характеру п'ятьма основними способами. По-перше, розвідувальні служби отримують інформацію особистого характеру з відкритих джерел. По-друге, вони отримують інформацію особистого характеру шляхом застосування спеціальних повноважень, наприклад, таємного прослуховування телефонних переговорів (див. стор. 19). По-третє, вони можуть запитувати інформацію та персональні дані про певну особу від інших урядових відомств, таких як імміграційні служби. По-четверте, персональні дані можуть давати таємні інформатори. Нарешті, розвідувальні служби можуть отримувати персональні дані стосовно фізичних осіб від урядів інших держав та/або їх розвідувальних служб.

Як розвідувальні служби та їх уряди використовують персональні дані?

Для забезпечення легшого доступу, розвідувальні служби тримають більшу частину персональних даних у вигляді електро-

них або паперових файлів (досьє). По-перше, вони використовують ці файли для забезпечення поточних або майбутніх операцій за наявності загроз національній безпеці. Вони також можуть використовувати персональні дані для перевірки осіб, що потребують отримання допуску до державної таємниці.

По-друге, розвідувальні служби надають персональні дані іншим державним органам і посадовим особам, таким як правоохоронні органи та прокурори. Державні органи активно використовують отримані від розвідувальних служб персональні дані з метою вжиття заходів правового характеру проти певних осіб. Вони використовують персональні дані у антитерористичних операціях для обґрунтування заборони виїзду, відмови у візах, конфіскації майна та обмеження пересування особи та її спілкування з іншими.

У виключних випадках розвідувальним службам також дозволяється передавати персональні дані урядам інших держав та їх службам. Для більш детального ознайомлення з цим питанням, будь ласка, ознайомтеся зі змістом розділу «Міжнародне співробітництво з питань розвідки» у цьому виданні.

Чому демократичні суспільства обмежують використання персональних даних?

Демократичні суспільства обмежують використання розвідувальними службами персональних даних з трьох основних причин. По-перше, демократичні суспільства обмежують використання персональних даних з огляду на очевидний ризик, який може виникнути для особи в разі їх оприлюднення. Персональні дані включають інформацію про найбільш чутливі аспекти життя особи, такі як історія хвороб, віросповідання, політичні уподобання та особисті стосунки. Розкриття цієї інформації може негативно вплинути на професійну кар'єру, особисті та ділові стосунки, а також особисту безпеку.

По-друге, існує потенційний ризик того, що розвідувальними службами та/або іншими структурами, які мають законний доступ до персональних даних, ця інформація може бути використана у незаконних цілях. Наприклад, розвідувальні слу-

жби та/або офіційні особи можуть піддатися спокусі використати доступ до персональних даних з метою дискредитації або шантажу політичних опонентів. Отже, уряди демократичних держав мають впроваджувати законодавчі норми щоб обмежувати використання персональних даних.

Нарешті, приватні особи зазвичай не знають, які персональні дані розвідувальні служби тримають у досьє на них. Відповідно, вони не мають можливості впливати на рішення розвідувальних служб щодо використання персональних даних, або на їх точність. Тому дуже важливо, щоб законами було чітко визначено правила використання персональних даних, і щоб органи контролю слідували за дотриманням цих правил.

Які правові норми регулюють використання персональних даних?

Розвідувальні служби мають потребу у тому, щоб збирати і використовувати певні персональні дані з метою забезпечення виконання своїх функцій. Зокрема, їм потрібно мати можливість ідентифікувати певних осіб і збирати інформацію про їхню поведінку та діяльність з метою своєчасного виявлення загроз національній безпеці. З огляду на зазначене, держави приймають закони, які дозволяють розвідувальним службам використовувати певні персональні дані без погодження з особою. При цьому в законах також передбачено жорсткі заходи контролю за використанням персональних даних (Див. Блок 4 для ознайомлення з прикладом законодавчого регулювання доступу розвідувальних служб Німеччини до персональних даних). Ці заходи контролю мають комплексний характер; нижче розглядаються три типи законодавчо визначених заходів контролю.

По-перше, національним законодавством визначаються види персональних даних, які розвідувальним службам можна використовувати. Наприклад, законами дозволяється розвідувальним службам використовувати персональні дані стосовно осіб, які беруть участь у небезпечній для національної безпеки діяльності, такої як членство у терористичній організації. Законодавство вимагає, щоб питання використа-

Блок 4: Порядок використання персональних даних у діяльності Федерального Офісу Захисту Конституції Німеччини^{vii}

Німецьке законодавство жорстко контролює використання персональних даних у Федеральному Офісі Захисту Конституції (служба внутрішньої розвідки Німеччини). Нижче пропонуються два витяги з німецьких законів як приклади позитивного досвіду у збиранні, зберіганні та знищенні інформації про особу. Всю цю діяльність в Німеччині контролює Комісія G10 – незалежний орган контролю, який має доступ до всієї інформації, якою володіють розвідувальні служби.

Прийнятні умови використання персональних даних

- Для виконання своїх завдань Федеральний Офіс Захисту Конституції може накопичувати, оновлювати та використовувати персональні дані, якщо:
 1. Спостерігаються дійсні ознаки зусиль або діяльності, що підпадають під пункт 3, підпункт 1 (до такої діяльності відносять: зусилля, направлені проти основ вільного демократичного порядку, існування або безпеки Федерації чи однієї з її Земель, або направлені на незаконне перешкоджання діяльності конституційних органів Федерації чи однієї з її Земель).
 2. Це необхідно для розслідування й аналізу зусиль або діяльності що підпадають під пункт 3, підпункт 1.
 3. Федеральний Офіс Захисту Конституції вживає заходів відповідно до пункту 3, підпункту 2 (тобто, проти діяльності що загрожує безпеці або проти розвідувальної діяльності з боку іноземної держави).

Керівництво з питань зберігання, внесення змін та знищення персональних даних у Федеральному Офісі Захисту Конституції

- Федеральний Офіс Захисту Конституції повинен обмежувати термін зберігання (персональних даних) рамками необхідності виконання своїх завдань.
- Неточні персональні дані у файлах Федерального Офісу Захисту Конституції повинні уточнюватися.
- У кожному випадку оперативно-розшукової справи Федеральний Офіс Захисту Конституції повинен періодично, але не пізніше ніж раз у п'ять років, перевіряти персональні дані на предмет уточнення або знищення.
- Персональні дані у файлах Федерального Офісу Захисту Конституції повинні бути знищені, якщо їх зберігання є недопустимим або ця інформація стала непотрібною для виконання завдань. Дані не повинні знищуватися тоді, коли є переконаність у тому, що знищення зашкодить законним інтересам особи. У цьому випадку доступ до цих даних має бути заблокованим і вони можуть передаватися лише за згоди особи.

Нагляд

- Наглядові повноваження Комісії G10 охоплюють весь обсяг діяльності зі збору, обробки та використання персональних даних, отриманих розвідувальними службами Федерації відповідно до цього закону.

ння персональних даних було пов'язане з поведінкою аби; тобто, щоб була зафіксована її участь у діяльності, яка загрожує національній безпеці. Демократичні суспільства забороняють розвідувальним службам використовувати персональні дані лише ґрунтуючись на таких характеристиках особи, як етнічне походження, віроспо-

відання та стать. Окрім цього, закони забороняють розвідувальним службам використовувати певні дані особистого характеру, які не мають відношення до загроз національній безпеці, такі як історії хвороби осіб, навіть у випадку їх участі у діяльності що загрожує національній безпеці.

По-друге, закони визначають обмеження у питаннях збереження персональних даних. Розвідувальним службам дозволяється зберігати персональні дані лише тоді, коли це необхідно для виявлення і оцінки конкретних загроз національній безпеці. Законодавство вимагає, щоб розвідувальні служби регулярно перевіряли свої файли з метою уточнення персональних даних. У багатьох демократичних країнах законодавством передбачено знищення персональних даних розвідувальними службами після того, як ці відомості стають непотрібними або застарілими. Це, зокрема, досьє на осіб, які не становлять загрози національній безпеці.

По-третє, законами визначається порядок доступу до персональних даних, які зберігаються розвідувальними службами. Лише визначені співробітники розвідувальних служб мають доступ до файлів персональних даних. Законами від них також вимагається фіксувати кожний випадок доступу до файлів персональних даних. Ці заходи контролю мають на меті запобігти незаконному використанню персональних даних.

По-четверте, законами обмежуються можливості розвідувальних служб передавати персональні дані до інших державних органів. Вони можуть передавати персональні дані лише до тих державних органів, яким потрібна ця інформація для виконання своїх завдань. При цьому на те, як ці органи використовують персональні дані, накладаються суворі обмеження.

Хто і як контролює питання використання персональних даних?

Зовнішні органи контролю наглядають за використанням розвідувальними службами персональних даних з метою забезпечення законності у цьому питанні. До цих органів відносять органи парламентського та експертного контролю, а також структури захисту інформації (див. сторінки 38-47).

Ці органи контролю перевіряють рішення розвідувальних служб щодо збереження персональних даних і створення досьє на певних осіб. У деяких державах органи контролю мають погоджувати рішення розвідувальних служб про створення досьє на особу.

Органи контролю також перевіряють існуючі досьє і справи розвідувальних служб з метою забезпечення законності під час їх оформлення і провадження. Вони можуть перевірити файли за власним рішенням, або у відповідь на звернення громадян щодо перевірки їхніх файлів. У деяких державах для розвідувальних служб законодавством визначено періодично звітувати про випадки направлення персональних даних до інших відомств, або коли вони видаляють якусь інформацію з особистих досьє. Нарешті, у багатьох державах органи контролю перевіряють як розвідувальні служби реагують на запити, зроблені приватними особами щодо надання доступу до заведених на них досьє у цих службах (див. Блок 5).

Чи можуть фізичні особи мати доступ до своїх персональних даних?

У демократичних державах представники громадськості мають право направляти запит на отримання доступу до заведених на них досьє у розвідувальних службах (Див. Блок 5 стосовно прикладу здійснення цієї процедури в Німеччині). Щоб отримати доступ до свого досьє, вони подають запит безпосередньо до розвідувальних служб або через офіційного представника уряду, відповідального за контроль над розвідувальними службами. Після ознайомлення зі змістом свого досьє вони можуть мати право подання заяви про видалення та/або виправлення інформації.

В окремих випадках нормативно-законодавчими актами розвідувальним службам дозволяється відмовляти у задоволенні запитів про доступ до персональних даних від фізичних осіб. Наприклад, вони можуть відмовити у наданні доступу на підставах необхідності зберегти у таємниці поточну операцію, забезпечити громадську безпеку або захистити інтереси національної безпеки. Зазвичай, розвідувальні служби не зобов'язані повідомляти причину відмови. Однак, зовнішні органи контролю можуть перевірити рішення розвідувальних служб про відмову у наданні доступу. Зацікавлені особи можуть апелювати до цих органів з проханням переглянути рішення за їх запитом. Це дозволяє переконатися, що рішення про відмову у доступі до персональних даних було, безумовно, обґрунтованим.

Блок 5: Законодавство Німеччини про допуск до персональних даних, якими володіють розвідувальні служби ⁸

Законодавство Німеччини наділяє громадян загальним правом доступу до персональних даних, які зберігаються у розвідувальних службах. Заяви повинні направлятися безпосередньо до розвідувальних служб. Нижче пропонуються витяги, які демонструють цю процедуру.

Подання запиту на доступ до персональних даних, які зберігаються у розвідувальних службах

- Федеральний Офіс Захисту Конституції повинен безкоштовно надавати інформацію про фізичну особу цій особі за його/її запитом у випадках, коли він/вона посиляються на конкретну потребу і підтверджують обґрунтовану зацікавленість у цій інформації.

Підстави для відмови у доступі до персональних даних

- Інформація не повинна надаватися у випадках, коли:
 1. Це може негативно вплинути на якість виконання завдань.
 2. Це призведе до розкриття джерел інформації, або є підстави остерігатися розкриття ступеня поінформованості Федерального Офісу Захисту Конституції або його намірів у певному конкретному випадку.
 3. Це може негативно вплинути на рівень громадської безпеки або іншим чином зашкодити інтересам Федерації чи однієї з її Земель.
 4. Інформація, або факт її збору та зберігання, повинні триматися у таємниці відповідно до вимог закону або з огляду на її важливість, особливо, коли мова йде про обґрунтовані та більш важливі інтереси третьої сторони.
- Рішення має прийматися керівником Федерального Офісу Захисту Конституції або іншим посадовцем за дорученням керівника.
- Зобов'язання про надання інформації не передбачає надання інформації про походження персональних даних та замовників інформації, що має передаватися.
- Причини відмови не мають надаватися у випадку, коли це може зашкодити тим обставинам, через які прийнято рішення про відмову у наданні інформації. Причини відмови повинні бути зафіксовані.

Право на апеляцію

- У випадку відмови у наданні інформації заявник має бути поінформованим про правові підстави відмови, а також про можливість звернутися до Федерального комісара з питань захисту інформації, якому може бути надано інформацію на його вимогу, за виключенням випадків, коли Федеральне міністерство внутрішніх справ вирішить, що у певному конкретному випадку існує загроза безпеці Федерації чи однієї з її Земель.

Міжнародне співробітництво з питань розвідки

Що таке міжнародне співробітництво з питань розвідки?

У матеріалах про «міжнародне співробітництво з питань розвідки» описується у який спосіб розвідувальні та спеціальні

служби двох або більше країн можуть співпрацювати разом. Розвідувальні служби взаємодіють з іноземними партнерами трьома основними способами.

По-перше, і це найбільш типово, розвідувальні служби діляться зі своїми іноземними партнерами інформацією. Вони можуть поділитися та/або обмінятися з іно-

земними розвідувальними службами свіжою інформацією або надати їм свій аналіз певної інформації.

По-друге, деякі розвідувальні служби проводять спільні операції зі своїми іноземними партнерами. Зокрема, агентура різних розвідувальних служб може співпрацювати щоб отримувати інформацію. Окрім цього, розвідувальні служби однієї країни можуть спільно використовувати свою розвідувальну інфраструктуру з іноземними розвідувальними службами.

По-третє, міжнародне співробітництво з питань розвідки може відбуватися й у формі обміну знаннями та досвідом. Наприклад, розвідувальні служби можуть тренувати іноземних партнерів або направляти офіцерів розвідки для допомоги в роботі іноземних розвідувальних служб.

Чому розвідувальні служби співпрацюють з урядами інших держав та їх розвідувальними службами?

Розвідувальні служби співпрацюють з іноземними партнерами головним чином тому, що ця співпраця дозволяє їм отримати більший доступ до інформації та корисного досвіду. Розвідувальні служби окремої країни можуть не мати достатніх ресурсів або досвіду для отримання необхідної інформації щодо актуальних загроз, які існують в усіх частинах світу. Відповідно, їм доводиться покладатися на іноземних партнерів, які мають відповідне географічне розташування і знання специфіки певних груп, мов та культур, необхідні для отримання потрібної інформації. Розвідувальні служби однієї країни можуть ділитися інформацією з партнерськими структурами іншої країни в обмін на обладнання або гроші. Міжнародне співробітництво між розвідувальними службами стало надзвичайно важливим, оскільки організації, які становлять загрозу інтересам держави та безпеці населення, часто здійснюють транскордонні операції, або діють на території кількох країн.

Які ризики супроводжують співробітництво з питань розвідки?

Співробітництво між урядами різних країн та їх розвідувальними службами створює для всіх зацікавлених сторін певні ризики. По-перше, таке міжнародне співробітниц-

тво створює суттєві ризики для забезпечення прав людини, які захищає міжнародне право. Особливо небезпечні загрози для прав людини співробітництво з питань розвідки створює тоді, коли відбувається передача до іноземних структур персональних даних. Наприклад, розвідувальні служби після отримання персональних даних можуть використати їх з порушеннями прав людини. Вони можуть використовувати персональні дані з метою розшуку осіб і незаконного їх затримання та/або здійснення насилля над ними. Загалом, розвідувальні служби попереджають своїх іноземних партнерів стосовно правил використання персональних даних, однак, в остаточному заліку вони мають незначні можливості це контролювати.

По-друге, у багатьох випадках розвідувальні служби не знають, яким чином їхні іноземні партнери отримують інформацію, або чи ця інформація отримана законним шляхом. Зокрема, вони можуть не знати, чи іноземна структура застосовувала катування або інші незаконні методи для отримання інформації. При цьому, якщо керівники розвідувальних служб знали, що для отримання інформації від іноземних або внутрішніх джерел було порушено права людини, то їх можна вважати правопорушниками.

По-третє, деякі розвідувальні служби можуть бути зацікавлені у співробітництві з іноземними партнерами щоб уникнути контролю за своєю діяльністю з боку власного керівництва. Зокрема, вони можуть захотіти уникнути правових механізмів контролю й підзвітності, які офіційне керівництво може застосовувати щоб забезпечити відповідальність за дотримання прав людини у випадках застосування спеціальних повноважень для збору інформації.

Нарешті, на додаток до загроз порушень прав людини, міжнародне співробітництво з питань розвідки може зашкодити репутації країни та її міжнародним відносинам. Наприклад, розвідувальні служби можуть здійснювати співробітництво з іноземною розвідувальною структурою таким чином, що це супроводжуватиметься втручанням у зовнішню політику їх держав. З урахуванням такого ризику, держави намагаються встановити максимальний контроль

за міжнародним співробітництвом своїх розвідувальних служб.

Як держави контролюють співробітництво з питань розвідки?

Питання міжнародного співробітництва з питань розвідки регулюються національним законодавством. Нормативно-законодавчі акти визначають: з ким розвідувальні служби можуть розвивати співробітництво; на яких підставах і за яких умов може відбуватися таке співробітництво; яким чином уряд надаватиме дозвіл на таке співробітництво і як він його контролюватиме (див. Блок 6 про досвід унормування питань міжнародного співробітництва в Хорватії).

З огляду на ризики, з якими асоціюється міжнародне співробітництво з питань розвідки, національне законодавство вимагає щоб, перш ніж досягати домовленості про співробітництво з іноземною структурою, розвідувальні служби отримували погодження від уповноваженого представника уряду. Окрім цього, представник уряду зазвичай повинен дати дозвіл на проведення спільних операцій або на дії, що передбачають обмін чутливою інформацією. Погодження з урядовими органами питань міжнародного співробітництва, особливо чутливих аспектів діяльності розвідки, має забезпечити умови за яких розвідувальні служби не можуть діяти без контролю з боку держави.

Як регулюється надання інформації іноземним розвідувальним службам?

Демократичні суспільства мають відповідні нормативно-законодавчі акти, що регулюють обмін інформацією між своїми та іноземними розвідувальними службами (див. Блок 6). Законами встановлюються обмеження на випадки та умови, за яких розвідувальні служби можуть ділитися інформацією з іноземними структурами. Наприклад, розвідувальні служби можуть запитувати інформацію у своїх іноземних партнерів лише у тих випадках, коли ця інформація потрібна для виконання їх призначення. Так само, вони повинні передавати інформацію до іноземних структур лише тоді, коли ця інформація їм потрібна для виконання завдань за призначенням.

Окрім цього, законодавство вимагає від розвідувальних служб робити оцінку відповідності обміну специфічною інформацією національним інтересам. Наприклад, деякі закони вимагають щоб розвідувальні служби оцінювали – чи надання інформації іноземній структурі не може зашкодити інтересам зовнішньої політики держави. Більш того, розвідувальні служби мають оцінювати вплив інформації що передається на осіб, про яких згадується у цій інформації. У демократичних суспільствах законодавством заборонено передавати інформацію іноземним структурам, якщо ця інформація ставить під загрозу життя окремих людей, або може призвести до інших порушень прав людини.

На додаток до нормативно-законодавчих актів, що регулюють діяльність розвідувальних служб, ці служби запроваджують свої власні правила обміну інформацією з іноземними структурами. Найбільш розповсюдженим прикладом є принципи так званого «контролю джерела інформації» та «правила третьої сторони». Ці неформальні правила застосовуються у переважній більшості випадків міжнародних передач розвідувальної інформації. Під «контролем джерела інформації» розуміють принцип, за яким розвідувальний орган, що передає інформацію, визначає обмеження щодо її використання. Принцип «правила третьої сторони» означає, що отримувач інформації не має права ділитися цією інформацією з іншою структурою або третьою стороною без дозволу розвідувальних служб які передали цю інформацію. Застосування цих принципів допомагає попереджувати несанкціонований витік чутливої інформації.

Розвідувальні служби також часто додають до інформації що передається певні примітки, які часто називають «додаткові попередження». Ці примітки зазначають порядок використання інформації що передається. Наприклад, вони можуть забороняти іноземній структурі використовувати передану інформацію з метою арешту або затримання особи. Розвідувальні служби зберігають право запитувати в іноземній структурі про те, кому вони передавали інформацію та як цю інформацію було використано. Такі неформальні заходи допомагають мінімізувати зловживання інфор-

мацією іноземними структурами та можуть сприяти забезпеченню прав людини.

Як забезпечити підзвітність у міжнародному співробітництві з питань розвідки?

У демократичних суспільствах органи зовнішнього контролю здійснюють моніторинг співробітництва розвідувальних служб з метою забезпечення дотримання вимог законодавства. Такий моніторинг може здійснюватися декількома шляхами.

По-перше, вони перевіряють угоди між розвідувальними службами на відповідність законодавству.

По-друге, у деяких державах розвідувальні служби повинні інформувати орган контролю про передачу інформації іноземним структурам. Ознайомленість з фактом передачі інформації дає можливість органі контролю через певний час відслідкову-

вати очікувані результати та, в разі необхідності, запитувати звіти про конкретні партнерські стосунки та діяльність конкретних розвідувальних служб. Також органи контролю можуть перевіряти інформацію, яку розвідувальні служби направили до іноземних структур. Ознайомленість з деталями цієї інформації дозволяє їм ставити питання стосовно необхідності та доцільності рішення про передачу інформації з огляду на можливі наслідки для причетних осіб.

По-третє, органи зовнішнього контролю розслідують звинувачення у порушеннях під час проведення заходів міжнародного співробітництва з питань розвідки. Наприклад, вони можуть проводити розслідування певних дій розвідувальних служб, особливо випадків, коли відбувалися порушення прав людини.

Блок 6: Нормативні акти Хорватії про міжнародне співробітництво з питань розвідки⁹

Закон про Систему Розвідки Республіки Хорватія забезпечує правову базу для співробітництва хорватських розвідувальних служб з іноземними структурами, а також визначає порядок передачі іноземним структурам інформації про особу.

Стаття 59

1. На основі існуючих міжнародних договорів розвідувальні органи можуть взаємодіяти з іноземними службами розвідки, безпеки або іншими відповідними службами шляхом обміну інформацією, оснащенням, проведення спільних операцій в межах своїх завдань, а також у підготовці персоналу.
2. Питання започаткування та припинення співробітництва з кожною іноземною службою вирішуються Радою Безпеки на основі рекомендацій директорів розвідувальних органів, а також заздалегідь сформованої позиції Координаційної Ради розвідувальних органів.

Стаття 60

1. Розвідувальні органи можуть передавати відповідним іноземним службам інформацію стосовно громадян Республіки Хорватія у випадках, коли їм надається обґрунтована інформація про те, що відповідна особа становить загрозу національній безпеці іншої держави, якій має передаватися інформація, або для цінностей, які захищає міжнародне право. Інформацію не буде передано, якщо це суперечить інтересам Республіки Хорватія, або якщо захист інтересів відповідної особи є більш важливим.
2. Передача даних повинна фіксуватися. Ці дані повинні супроводжуватися листом, в якому обумовлюється використання переданої інформації лише із заявленою метою, а також можливість розвідувального органу, що передає інформацію, отримувати звіти про те як ця інформація використовувалася.

Повноваження розвідувальних служб з питань арешту та тримання під вартою

Чи повинні розвідувальні служби мати повноваження арешту та тримання під вартою?

У більшості демократичних суспільств національне законодавство не дозволяє розвідувальним службам мати повноваження на арешт і тримання під вартою. Ці повноваження корисні скоріше для забезпечення діяльності правоохоронних органів, ніж для виконання завдання по збору інформації розвідувальними службами. Міжнародне законодавство з питань прав людини не дозволяє арештовувати та/або тримати людей під вартою з метою отримання інформації.

Однак, деякі демократичні держави дають розвідувальним службам повноваження на арешт і тримання під вартою стосовно тих осіб, які вчинили, або найближчим часом збираються вчинити злочин, що становить загрозу національній безпеці. Наприклад, вони можуть арештовувати осіб, які беруть участь у підготовці терористичних актів або у розповсюдженні зброї масового ураження.

Наявність повноважень розвідувальної служби на арешт і тримання під вартою є найбільш типовим випадком для розвідувальних служб у тих державах, які не мають окремих розвідувальних організацій і наділяють поліцію функцією розвідки. У таких випадках особи, що відповідають за збір розвідувальної інформації, найбільш вірогідно будуть слідчими у кримінальних справах про терористичні акти і будуть відповідальними за арешт і тримання під вартою осіб, яких підозрюють у здійсненні цих злочинів. У цьому контексті національне законодавство може бути змушене дозволяти розвідувальним службам застосовувати повноваження на арешт і тримання під вартою.

Які міжнародні стандарти стосуються повноважень арешту та тримання під вартою?

У демократичних суспільствах, які дозволяють співробітникам розвідки мати повноваження на арешт і тримання під вар-

тою, національне законодавство зазвичай враховує міжнародно прийняті стандарти арешту та тримання під вартою (див. Блок 7).

Стосовно розвідувальних служб ці стандарти розподіляються по таких категоріях:

законодавство і підстави для арешту й тримання під вартою; ставлення до затриманих осіб; нагляд і перевірки випадків арешту та тримання під вартою.

Законодавство

Розвідувальним службам по закону забороняється арештовувати і тримати людей під вартою з єдиною метою отримання інформації. За особливих умов законодавство може надавати розвідувальним службам повноваження на арешт і тримання під вартою стосовно тих осіб, які вчинили злочин, що становить загрозу національній безпеці, або найближчим часом мають намір його вчинити.

Ставлення до затриманих

Розвідувальні служби зобов'язані поважати права осіб, яких вони арештували та тримують під вартою. Існує перелік дій, які вони повинні виконувати, а також перелік дій, від яких вони повинні утримуватися. Наприклад, розвідувальні служби повинні забезпечити затриманому доступ до адвоката і можливість контакту з його або її родиною. Окрім цього, вони повинні забезпечити для затриманих нормальні умови існування на період тримання під вартою. Розвідувальні служби повинні утримуватися від будь-яких форм знущання над утримуваними під вартою.

Нагляд

Нагляд за умовами тримання під вартою з боку судової гілки влади має важливе значення для попередження випадків незаконного затримання. Цей нагляд вимагає щоб суд перевіряв законність усіх випадків затримання. Саме суд, а не посадова особа, яка арештовує і утримує людей під вартою, визначає чи є достатні правові підстави для поточного випадку тримання під вартою. Якщо проти затриманих не висувається звинувачення у вчиненні злочину, то їх треба відпустити. Окрім цього, інститути омбудсмена або структури моніторингу дотримання прав людини проводять інспектування місць тримання під вартою.

Блок 7: Міжнародні стандарти арешту й тримання під вартою

Міжнародне право регулює питання арешту й тримання під вартою для всіх органів державної влади, включно з розвідувальними службами. Міжнародні документи з питань прав людини, включно з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (МПГПП) та Конвенцією проти катувань, містять ряд ключових положень із зазначених питань. Звід принципів ООН щодо захисту всіх осіб, підданих триманню під вартою або ув'язненню у будь-якому вигляді (Принципи ООН щодо тримання під вартою) доповнює правила, визначені у вказаних документах.¹⁰ Хоча у більшості демократичних держав розвідувальним службам не дозволяють арештовувати й утримувати людей під вартою, але якщо розвідувальним службам ці повноваження таки дали, то вони повинні дотримуватися зазначених нижче міжнародних стандартів.

Правові основи арешту й тримання під вартою

- Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом. (МПГПП, стаття 9.1)

Процедурні норми арешту й тримання під вартою

- Арешт, затримання або ув'язнення повинні виконуватися у суворій відповідності до положень закону і лише компетентними посадовими особами або особами, уповноваженими на це законом. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 2)
- Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення. (МПГПП, стаття 9.2)
- Належним чином заносяться до протоколу:
 - а. причини арешту;
 - б. час арешту цієї особи і час, коли цю особу було доставлено до місця тримання під вартою, а також час першої появи перед судовим чи іншим органом;
 - в. прізвища відповідних посадових осіб правоохоронних органів;
 - г. точні дані стосовно місця тримання під вартою.
- Такі протоколи пред'являються затриманій особі або її адвокату, якщо такий є в наявності, у визначеній законом формі. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 12)
- Тривалість будь-якого допиту затриманої або ув'язненої особи та перерви між допитами, а також прізвища офіційних осіб, що проводили допит та інших присутніх осіб повинні бути зафіксовані і засвідчені у такій формі, яка може бути визначена законом. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 23.1)
- Затримана особа має право на отримання юридичної допомоги від адвоката. Невдовзі після арешту компетентний орган інформує її про це право, і їй надаються розумні можливості для реалізації цього права. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 17.1)
- Невдовзі після арешту та після кожного переведення з одного місця тримання під вартою або ув'язнення в інше затримана чи ув'язнена особа має право звернутися до компетентного органу з проханням про повідомлення членів його сім'ї або інших відповідних осіб за її вибором про її арешт, затримання або ув'язнення або про перевід та про місце, в якому вона утримується. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 16.1)

Стандарти захисту осіб, яких тримають під вартою

- Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі. (МПГПП, стаття 10)
- Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Ніякі обставини не можуть бути використані як виправдання катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 6; МПГПП, стаття 7, Конвенція проти катувань, стаття 2.2-3)
- Забороняється зловживати станом затриманої або ув'язненої особи з метою примушення її до визнання провини, будь-якого наговору на себе або свідчення проти будь-якої іншої особи. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 21.1)
- Жодна затримана особа не повинна піддаватися під час допиту насиллю, погрозам або таким методам дізнання, які порушують її здатність приймати рішення та робити судження. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 21.2)
- Кожна держава-сторона розглядає правила, інструкції, методи і практику щодо допиту, а також умови тримання під вартою й поводження з людьми, які піддані будь-якій формі арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, з тим, щоб не допускати жодних випадків катувань. (Конвенція проти катувань, стаття 11)

Нагляд за дотриманням норм тримання під вартою

- Затримання чи ув'язнення у будь-якій формі, а також усі заходи, що стосуються прав особи під час її затримання чи ув'язнення у будь-якій формі, мають здійснюватися на підставі постанови і підлягають ефективному контролю з боку судового чи іншого органу. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 4)
- Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним. (МПГПП, стаття 9.4)
- Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили. (МПГПП, стаття 9.5)
- Кожна держава-сторона забезпечує проведення швидкого й неупередженого розслідування її компетентними органами, коли є достатні підстави вважати, що катування особи було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією особа має право на подання скарги компетентним властям цієї держави та на швидкий неупереджений розгляд такої скарги. (Конвенція проти катувань, стаття 12-13)
- З метою забезпечення нагляду за суворим дотриманням відповідних законів і правил місця тримання під вартою повинні регулярно відвідуватися кваліфікованими достатньо досвідченими особами, які призначаються компетентними органами і перебувають у їх підпорядкуванні. Це мають бути інші органи, ніж ті, у безпосередньому підпорядкуванні яких знаходяться місця затримання і ув'язнення. (Принципи ООН щодо тримання під вартою, принцип 29.1)

У багатьох державах ці органи можуть здійснювати несподівані перевірки щоб упевнитися у тому, що до утримуваних під вартою застосовується належне ставлення.

Чи потрібні розвідувальним службам власні установи тримання під вартою?

У демократичних суспільствах не дозволяють розвідувальним службам мати власні установи тримання під вартою. А в країнах, які дають розвідувальним служ-

бам повноваження на арешт і тримання під вартою, ці організації користуються тими ж самими установами, які використовуються правоохоронними органами. Наявність спільних установ тримання під вартою дозволяє підтримувати умови, за яких офіцери розвідки не можуть незаконно утримувати людей, і за яких вони повинні демонструвати до них таке ставлення, яке відповідає вимогам національного законодавства, де враховані міжнародні стандарти ставлення до утримуваних під вартою осіб.

Застосування зброї розвідувальними службами

Чи дозволяється розвідувальним службам вбивати?

Розвідувальним службам не дозволяється вбивати. Міжнародне право забороняє державам вбивати будь-кого. Виключення складають три ситуації, причому, за умови застосування особливих заходів контролю і обмежень: (1) Під час збройного конфлікту комбатант може вбити ворожого комбатанта, однак, лише у випадку дотримання чітко визначених умов. (2) Правоохоронні органи можуть застосовувати зброю у випадку безпосередньої загрози життю, якщо в цьому є крайня необхідність і немає інших шляхів відвернути загрозу. (3) Після судового розгляду справи суд може винести смертний вирок, як одну з форм покарання за конкретний тяжкий кримінальний злочин.

Більшість демократичних країн не дозволяють своїм співробітникам розвідки застосовувати будь-яку силу. Співробітники розвідки, фактично, мають такі ж права на застосування сили, як і пересічні громадяни. У разі необхідності застосування сили розвідувальні служби повинні розраховувати на допомогу поліції. Більш того, розвідувальні служби можуть бути змушені звертатися до поліції, щоб арештувати особу, яка вчинила, або планує найближчим часом вчинити тяжкий злочин. Окрім цього, співробітники розвідки можуть вимагати щоб їх супроводжувала поліція під час виконання завдань, небезпечних для їх життя і здоров'я. Наприклад, співробітників розвідки може супроводжу-

вати офіцер поліції тоді, коли потрібно виконати дозволена операція з виїмки якогось предмета або встановлення пристрою для прослуховування у приватному будинку.

Окрім демократичні держави дозволяють розвідувальним службам мати повноваження на арешт і тримання під вартою (Див. с. 37). Якщо під час здійснення арешту виникає безпосередня загроза життю для співробітників розвідки або інших осіб, то вони можуть застосовувати вогнепальну зброю. У таких випадках вони мають діяти у відповідності до тих нормативно-правових актів, якими керуються правоохоронні органи (Див. Блок 8). Це означає, що будь-яке застосування сили повинне бути абсолютно необхідним і пропорційним рівню загрози.

Окрім цього, розвідувальні служби, так само, як і правоохоронні органи, повинні доповідати про всі випадки застосування зброї, і їх дії стануть предметом розслідування незалежною інстанцією.

Питання контролю й підвітності розвідувальних служб

Чому демократичні суспільства контролюють свої розвідувальні служби?

Існують чотири головні причини того, чому демократичні суспільства контролюють свої розвідувальні органи.

По-перше, у демократичних суспільствах має забезпечуватися відповідальність обраних керівників за діяльність усіх урядових відомств і структур, що фінансуються з бюджету. Розвідувальні служби не є виключенням з цього правила. Громадськість повинна контролювати розвідувальні служби щоб упевнитись у законному використанні бюджетних грошей на їх персонал та забезпечення їх діяльності.

По-друге, розвідувальні служби мають спеціальні повноваження зі збору інформації, якої немає в інших членів суспільства. Ці повноваження містять потенціал для порушення прав людини. Отже, демократичні суспільства контролюють свої розвідувальні органи щоб захистити права людини стосовно всіх осіб, які контактують з розвідувальними службами.

Блок 8: Міжнародні стандарти застосування сили офіційними представниками влади

Подані нижче витяги з Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), Кодексу поведінки ООН для посадових осіб правоохоронних органів та Основних принципів ООН щодо застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів застосовуються до розвідувальних служб в усіх випадках застосування сили проти людей.¹¹ Якщо держави дають своїм розвідувальним службам повноваження арештовувати і тримати під вартою, то вони мають забезпечити відповідність цим стандартам, а також відповідному міжнародному і національному законодавству.

- Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. (МПГПП, стаття 6.1)
- Посадові особи правоохоронних органів можуть застосовувати силу лише у випадку крайньої необхідності і в тому обсязі, який потрібен для виконання своїх обов'язків. (Кодекс поведінки ООН, стаття 3)
- Посадові особи правоохоронних органів не застосовують вогнепальну зброю проти людей, за виключенням випадків самооборони або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного поранення або з метою попередження особливо тяжкого злочину, що становить значну загрозу життю, з метою арешту особи, яка створює таку небезпеку, чинить спротив їх владним повноваженням, або з метою попередження її втечі і лише в тих випадках, коли менш рішучі заходи будуть недостатніми для досягнення цих цілей. У кожному випадку свідоме застосування сили зі смертельними наслідками може допускатися лише тоді, коли воно є абсолютно необхідним для захисту життя. (Основні принципи ООН, принцип 9)
- Норми й положення щодо застосування вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів містять керівні принципи, які:
 - a. визначають обставини, за яких посадові особи правоохоронних органів уповноважені мати вогнепальну зброю і зазначають перелік дозволених видів вогнепальної зброї та боєприпасів;
 - b. забезпечують, щоб вогнепальна зброя застосовувалася лише за відповідних обставин і таким чином, щоб можна було зменшити небезпеку завдання надмірної шкоди; (Основні принципи ООН, принцип 11)
- Уряди забезпечують, щоб довільне або зловмисне застосування сили чи вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів каралося відповідно до їхнього законодавства як кримінальний злочин. (Основні принципи ООН, принцип 7)
- 1. Уряди і правоохоронні органи забезпечують ефективний процес розгляду і можливість здійснення за належних обставин юрисдикції незалежними адміністративними органами або органами, що здійснюють судове переслідування. У випадках смерті і тяжкого поранення або інших тяжких наслідків негайно направляється детальна доповідь до компетентних органів, відповідальних за незалежний адміністративний розгляд справи та судовий контроль. (Основні принципи ООН, принцип 22)
- 1. Особи, які постраждали від застосування сили та вогнепальної зброї, або їх законні представники мають доступ до незалежного процесу, включно з судовим процесом. (Основні принципи ООН, принцип 23)

По-третє, їх роль збирача інформації має потенціал руйнівної сили для політичних партій, преси та інших інституцій і сфер зайнятості. Держава має контролювати розвідувальні служби щоб захистити ці

життєво важливі складові демократичного суспільства.

По-четверте, демократичні суспільства повинні контролювати розвідувальні служби,

оскільки закон дозволяє їм проводити таємні операції. Наприклад, вони можуть таємно прослуховувати приватні канали зв'язку, або робити відеозйомку та фотографування приватного житла. Особа може не знати про те, що розвідувальні служби вживають заходів проти неї. Отже, він чи вона не мають можливості опротестувати ці дії. Більш того, окремі особи або громадськість загалом навряд чи зможуть контролювати таємні дії розвідувальних служб, навіть якщо вони є законними. З огляду на те, що розвідувальні служби не підпадають під такий же рівень публічного контролю, як інші урядові відомства, виникає високий потенціал для їх неефективних чи незаконних дій. Відповідно, уряди мають здійснювати контроль таємних операцій щоб забезпечити ефективність і законність діяльності розвідувальних служб.

Які установи здійснюють контроль та/або забезпечують підзвітність розвідувальних служб?

Існує п'ять основних типів інституцій, що забезпечують контроль та/або підзвітність розвідувальних служб. Це, зокрема: внутрішній менеджмент (контроль) розвідувальної служби (стор. 36-37), виконавча влада (стор. 37), судова влада (стор. 37), парламент (стор. 38) та органи експертного контролю (стор. 39-47).

Внутрішній менеджмент

Яка роль внутрішнього менеджменту у питаннях контролю розвідувальних служб?

Внутрішній менеджмент забезпечує повсякденний контроль діяльності розвідувальної служби. Він передбачає, щоб офіцери розвідки виконували свою роботу ефективно та у відповідності до вимог керівництва. Він також відповідає за дотримання розвідувальною службою вимог національного законодавства та міжнародного права.

Внутрішній менеджмент встановлює процедури для організації, звітування про результати та оцінки всіх видів діяльності розвідувальної служби. Окрім цього, він формує етичний кодекс поведінки та інші настанови для персоналу розвідувальної служби. Внутрішній менеджмент також регулює процес атестації персоналу.

Перед ким розвідувальні служби повинні звітувати?

Розвідувальні служби звітують перед виконавчою владою, парламентом і громадськістю. Вони доповідають керівництву виконавчої гілки влади про свою заплановану, поточну та завершену діяльність. Виконавча влада користується звітами розвідувальних служб для оцінки повноти виконання ними своїх завдань та відповідності визначеним пріоритетам у діяльності розвідувальних служб.

Розвідувальні служби звітують перед парламентом безпосередньо, або через міністра відповідального за діяльність розвідки. Парламент використовує звіти розвідувальних служб для аналізу діяльності розвідки та інформує керівництво держави про перспективи майбутніх бюджетних призначень на потреби розвідувальних служб. Розвідувальні служби іноді доповідають на пленарних засіданнях парламенту, які, зазвичай, проводяться публічно.

Розвідувальні служби також звітують перед незалежними органами контролю розвідки; ці звіти часто містять таємну інформацію. У деяких системах розвідувальні служби та/або міністр чи міністри, що доповідають за діяльність розвідки, звітують перед визначеним парламентським комітетом або перед органом експертного контролю, який діє поза межами парламенту.

Розвідувальні служби також направляють письмові доповіді до громадських організацій. Публічні доповіді розширюють обізнаність з роботою розвідувальних служб і зміцнюють довіру населення. Традиційно, такі доповіді розміщуються на веб-сторінці розвідувальної служби.

Загалом, національне законодавство вимагає, щоб розвідувальні служби періодично доповідали парламентові та/або виконавчій владі про свою діяльність, наприклад, раз у шість місяців. Органи парламентського та незалежного експертного контролю можуть вимагати додаткових звітів з певних питань від розвідувальних служб або від міністра, що відповідає за діяльність розвідки.

Хто призначає керівників розвідувальних служб?

Національне законодавство визначає процедуру призначення директорів розвідувальних служб та кваліфікаційні вимоги до них. Директори розвідувальних служб, зазвичай, призначаються рішенням керівника виконавчої гілки влади або міністра, що відповідає за діяльність розвідки.

У багатьох державах керівництво виконавчої гілки влади має консультиватися з лідерами опозиційних партій стосовно призначення директорів. Йому також може знадобитися проведення консультацій з парламентом. Парламент може ставити запитання стосовно запропонованої кандидатури, або, у деяких випадках, організувати його/її заслуховування. Участь інших відповідальних структур у процесі призначення директорів допомагає виконавчій владі запобігти призначенню особи, яка потім буде захищати або активно проводити в життя власні політичні інтереси.

Чому керівники розвідувальних служб призначаються на визначений термін?

Законодавство вимагає щоб директорів розвідувальних служб призначали на посаду на заздалегідь визначений термін. Їх можуть звільнити з посади лише тоді, коли вони порушують конкретні норми. Ця визначеність терміну допомагає директору захиститися від політичного тиску або змін в уряді. Наприклад, визначений термін перебування на посаді завадить високопосадовцеві виконавчої влади нав'язувати свою думку розвідувальним службам шляхом погроз змістити директора з посади, якщо він чи вона не робитиме певних дій.

Виконавча влада

Яка роль виконавчої влади у питаннях контролю розвідувальних служб?

У демократичних суспільствах виконавча влада здійснює загальний контроль над розвідувальними службами. Її керівники визначають загальну політику з питань розвідки і пріоритети у діяльності розвідувальних служб. Окрім цього, виконавча влада є політично відповідальною за розвідувальні служби; з питань розвідуваль-

ної діяльності вона підзвітна парламенту і громадськості.

Виконавча влада відповідає за надання дозволу на розвідувальну діяльність, яка становить суттєвий ризик для безпеки громадян, зовнішніх стосунків держави та її репутації. Дозволяючи таку діяльність, виконавча влада приймає на себе політичну відповідальність, а також забезпечує додатковий контроль над розвідувальними службами.

Виконавча влада здійснює контроль над розвідувальними службами з метою забезпечення ефективності й законності їх діяльності. У разі висування звинувачень у порушеннях проти розвідувальних служб, виконавча влада може ініціювати розслідування відповідної діяльності розвідувальних служб.

Діяльність розвідувальних служб безумовно ґрунтується на положеннях закону, однак, виконавча влада може видавати положення й настанови, які допомагають у розумінні та виконанні закону. Наприклад, виконавча влада на підставі вимог закону може затвердити керівництво з питань етичних стандартів.

Судова влада

Яка роль судової влади у питаннях контролю й підзвітності розвідувальних служб?

Судова влада відіграє важливу роль у питаннях контролю й підзвітності розвідувальних служб. У багатьох країнах саме суди надають дозвіл на застосування спеціальних повноважень і контролюють їх використання розвідувальними службами (див. стор. 20-21 та Блок 3). Суди також розглядають скарги на дії розвідувальних служб і, в разі необхідності, виносять ухвали і дають рекомендації щодо попередження порушень (див. стор. 48-50). Рішення судів встановлюють стандарти для забезпечення контролю над розвідувальними службами в майбутньому.

Суди також вирішують спірні питання стосовно доступу до інформації або її розкриття розвідувальними службами. У багатьох демократичних державах окремі особи або громадські організації можуть запитувати інформацію у будь-якого урядового відомства. Доступ до такої інфор-

мації дозволяє суспільству контролювати діяльність уряду включно з розвідувальними службами. Суди можуть виступати арбітрами стосовно таких запитів, які стосуються інформації про діяльність розвідувальних служб або інформації, якою вони володіють. Їх рішення ґрунтуються на основі законів про доступ до/свободу інформації. Окрім цього, суди можуть розглядати справи у звинуваченні осіб, які незаконно розкрили таємну інформацію, якою володіють розвідувальні служби.

Нарешті, у демократичних державах органи виконавчої влади можуть звернутися до діючого або колишнього судді з проханням дати юридичну оцінку минулим подіям або діям, до яких мали стосунок розвідувальні служби.

Парламент

Яка роль парламенту у питаннях контролю й підзвітності розвідувальних служб?

1. Законотворчість

Парламенти розробляють і приймають законодавчі акти що регулюють питання діяльності розвідувальних служб і засновують інституції для контролю над ними. Під час розробки законодавчих актів з питань розвідки члени парламенту намагаються включити до них ґрунтовні положення щодо зовнішнього контролю та підзвітності, поваги до верховенства права і прав людини. Парламенти також скрупульозно оцінюють, а в разі потреби й вносять зміни у запропоновані їм законопроекти. Нарешті, парламенти ідентифікують і заповнюють прогалини у чинному законодавстві.

2. Контроль фінансів

Парламенти також здійснюють контроль витрачання розвідувальними службами бюджетних коштів; вони затверджують майбутні бюджети і оцінюють минулі витрати. Щорічно парламентарі затверджують перспективні витрати. Під час розгляду проекту бюджету вони мають можливість запитувати представників виконавчої влади про їх наміри і пріоритети стосовно розвідувальних служб. Парламент може відхилити або обмежити запропоновані

витрати, якщо представники виконавчої влади та/або розвідувальні служби відмовляються відповідати на запитання парламентарів. Таким чином, парламенти використовують свої повноваження щодо контролю фінансів з метою впливу на плани і дії розвідувальних служб.

На додаток до функції затвердження перспективних витрат парламенти беруть участь у ревізії зроблених розвідувальними службами витрат. У деяких державах парламенти мають у своєму складі контрольно-ревізійні комітети, які контролюють усі урядові витрати. У інших державах створені національні органи аудиту, які працюють під контролем парламенту.

3. Контроль планів та практичної діяльності

Парламенти також контролюють адміністрування, планування і оперативну діяльність розвідувальних служб. Це допомагає забезпечити дотримання визначених цілей і ефективності та законності у їхній діяльності. Парламентський контроль за розвідувальними службами може бути організований різними шляхами. У деяких державах контроль за розвідувальними службами може покладатися на парламентські комітети з питань оборони або внутрішніх справ. Однак, все більше держав ідуть шляхом створення спеціальних парламентських комітетів з контролю за розвідувальними службами (див. стор. 39-48). Загальною тенденцією є те, що парламент відіграє непряму роль у питаннях контролю за розвідувальними службами. Він надає повноваження зовнішній експертній структурі здійснювати повсякденний контроль за розвідувальними службами. У багатьох демократичних державах такі органи звітують перед парламентом, який після цього вживає заходів для врахування висновків і рекомендацій органу експертного контролю.

Нарешті, парламенти здійснюють контроль за розвідувальними службами шляхом проведення розслідувань щодо конкретних подій або діяльності за участю розвідувальних служб.

Органи експертного контролю

Яку роль грають органи експертного контролю діяльності розвідки?

Наразі збільшується кількість держав, які на додаток, або замість парламентських органів контролю, створюють органи експертного контролю діяльності розвідки. Ці органи не залежать ні від розвідувальних служб, ні від структур виконавчої або законодавчої гілок влади. Вони зосереджують свою увагу виключно на питаннях контролю конкретних розвідувальних служб. Органи експертного контролю зазвичай мають завдання контролювати законність діяльності розвідувальних служб, але вони також можуть мати повноваження моніторингу ефективності операцій, адміністративної діяльності та фінансів розвідувальних служб (див. стор. 39 і Таблицю 2).

Парламент, як правило, дає доручення органам контролю і вони звітують перед парламентом та/або урядом. На відміну від членства у парламентських комітетах з контролю діяльності розвідки більшість членів органів експертного контролю не є членами парламенту. Зазвичай це авторитетні публічні фігури, зокрема, відомі представники громадянського суспільства, дійсні або колишні судді та колишні політики.

Поглиблене дослідження органів парламентського та експертного контролю діяльності розвідки

У цьому розділі досліджується роль спеціалізованих органів парламентського та експертного контролю діяльності розвідки. Тут пропонуються відповіді стосовно їхніх мандатів; повноважень; ресурсів; порядку роботи з таємною інформацією; взаємодії з іншими розвідувальними службами; незалежності; подання доповідей і, нарешті, переваги й недоліки органів як парламентського так і експертного контролю.

Які аспекти діяльності розвідувальних служб контролюються органами парламентського та експертного контролю?

Парламентські комітети та/або органи експертного контролю відслідковують усі аспекти діяльності розвідувальних служб (для прикладів див. Таблицю 2). Вони зосереджуються на чотирьох напрямках:

1. Контроль законності планування і проведення операцій

Органи контролю оцінюють, чи поточні підходи в діяльності та всі аспекти поточних розвідувальних операцій відповідають національному законодавству та міжнародним стандартам. Вони також оцінюють, чи відповідали вимогам законодавства вже завершені розвідувальні операції та певні види діяльності. Нарешті, контролери перевіряють плани майбутніх розвідувальних операцій і визначають, чи ці види діяльності відповідають чинному законодавству, нормативним актам та міжнародним стандартам.

2. Контроль ефективності операцій

Органи контролю здійснюють моніторинг ефективності розвідувальних операцій. Вони з'ясовують, чи ефективно розвідувальні служби виконують свої функції і завдання у відповідності до законодавства та вказівок і пріоритетів вищого керівництва.

3. Контроль адміністративної діяльності

Органи контролю здійснюють моніторинг адміністративної діяльності розвідувальних структур. Серед інших питань вони досліджують питання кадрової політики та практичного кадрового менеджменту.

4. Контроль фінансового менеджменту

Органи контролю здійснюють моніторинг внутрішньої фінансової діяльності розвідувальних структур, включно з питаннями планування бюджетних призначень та витратами.

Таблиця 2: Вибіркове порівняння органів контролю за діяльністю розвідувальних служб Бельгії, Канади, Південної Африки і Сполученого Королівства ¹²

	Бельгія	Канада	Південна Африка	Сполучене Королівство
Назва	Постійний комітет контролю за розвідувальними службами	Наглядовий комітет за діяльністю спеціальних служб	Об'єднаний постійний комітет з питань розвідки	Комітет з питань розвідки та безпеки
Тип	Орган експертного контролю	Орган експертного контролю	Орган парламентського контролю	Орган парламентського контролю
Інші відповідні органи контролю	Сенатська комісія відповідальна за моніторинг постійного комітету контролю за розвідувальними службами	Генеральний інспектор Служби Розвідки Канади	Генеральний інспектор з питань розвідки	Комісар розвідувальних служб; Комісар перехоплення каналів зв'язку; Трибунал з повноважень на розслідування
Склад	3 члени; Повинні бути представниками різних мовних груп; Не можуть займати виборні посади	2-4 члени; Не можуть бути членами Парламенту	15 членів Парламенту	9 членів Парламенту від обох палат; Не можуть займати посади у виконавчій владі
Спосіб призначення	Призначаються Сенатом (верхньою палатою Парламенту)	Призначаються виконавчою владою після консультацій з опозицією	Призначаються парламентом на основі пропорційного представництва від політичних партій	Призначаються Прем'єр-Міністром після консультацій з лідером найбільшої опозиційної партії
Термін перебування	5 років; можна двічі продовжувати термін	5 років; можна продовжувати термін	На термін повноважень скликання Парламенту	На термін повноважень скликання Парламенту
Головне завдання	Моніторинг практики і способів дій розвідувальних служб, їх внутрішніх правил і директив; Комітет має забезпечити: (1) дотримання розвідувальними службами конституційних та інших прав; (2) координацію та ефективність розвідувальних служб; Розслідування скарг; Надання порад з питань розробки законодавства, указів і постанов.	Моніторинг виконання службами своїх функцій та обов'язків; Аналіз керівних розпоряджень директора розвідувальної служби, внутрішніх керівних документів, угод про взаємодію з національними та міжнародними структурами, доповідей від служби та від Генерального Інспектора;	Перевіряти фінансову діяльність розвідувальних служб, включно з доповідями відділу аудиту; Приймати скарги і доручати Генеральному Інспектору або розвідувальній службі здійснювати їх перевірку; Розглядати звіти Генерального Інспектора;	Аналізувати витрати, адміністрування та основні напрями професійної діяльності розвідувальних служб.

		<p>Комітет має забезпечити щоб:</p> <p>(1) діяльність служби відповідає законодавству;</p> <p>(2) служба не застосовувала свої повноваження неналежним чином або недоцільно;</p> <p>Доручати службі або Генеральному Інспектору здійснити перевірку певної діяльності, або, коли таке доручення недоречне, робити цю перевірку своїми силами;</p> <p>Розглядати скарги.</p>	<p>Давати рекомендації стосовно проектів законодавства з питань розвідки та будь-яких інших питань що стосуються національної безпеки та розвідки.</p>	
Повноваження щодо розслідувань	<p>Може викликати будь-кого для надання свідчень комітетові під присягою;</p> <p>Може вимагати допомоги правоохоронних органів для забезпечення явки свідків.</p>	<p>Під час розгляду скарги комітет має повноваження суду: він може викликати і забезпечити явку осіб на засідання комітету, а також може примусити їх свідчити усно або письмово під присягою.</p>	<p>Може вимагати від будь-якого міністра, глави розвідувальної служби або Генерального Інспектора прийти на засідання комітету;</p> <p>Право проводити слухання і давати гарантії свідкам.</p>	<p>Може викликати для надання свідчень міністрів або інших причетних офіційних осіб.</p>
Доступ до таємної інформації	<p>Доступ до будь-якої потрібної інформації;</p> <p>Розвідувальні служби зобов'язані без нагадувань направляти у комітет керівні вказівки та накази з питань внутрішніх процедур.</p>	<p>Необмежений доступ до будь-якої інформації, потрібної для виконання функцій і обов'язків.</p>	<p>Є певні обмеження доступу до інформації розвідувальних служб; імена агентів та/або джерел інформації можуть бути закриті для комітету.</p>	<p>Відповідальний міністр може обмежити доступ комітету до чутливої інформації, яка могла б розкрити деталі операції або джерела та методи розвідувальних служб.</p>
Підстави для розслідувань	<p>Власна ініціатива;</p> <p>Скарга;</p> <p>Запит Парламенту;</p> <p>На прохання відповідального міністра.</p>	<p>Власна ініціатива;</p> <p>Скарга;</p> <p>Звернення Комісії з прав людини Канади.</p>	<p>Може готувати спеціальну доповідь на запит Парламенту або на прохання відповідального міністра (ів).</p>	<p>Власна ініціатива;</p> <p>На прохання відповідального міністра.</p>

<p>Доповіді</p>	<p>Обов'язкова щорічна доповідь президентам обох палат Парламенту та відповідальному міністру;</p> <p>Спеціальні доповіді спочатку направляються відповідальному міністру, а потім до Сенату (верхньої палати).</p> <p>Доповіді Парламенту не повинні містити жодної таємної інформації.</p>	<p>Обов'язкова щорічна доповідь;</p> <p>Спочатку доповіді направляються відповідальному представнику уряду, який повинен протягом 15 днів направити його в Парламент;</p> <p>Готує спеціальні доповіді на запит міністра або з власної ініціативи;</p> <p>Перед оприлюдненням доповіді повинен консультуватися з директором розвідувальної служби.</p>	<p>Обов'язкова щорічна доповідь Парламенту, президенту та відповідальному міністру(ам);</p> <p>Доповіді не повинні містити інформації, яка може зашкодити національній безпеці.</p>	<p>Обов'язкова щорічна доповідь; також може готувати доповіді з будь-яких відповідних питань;</p> <p>Всі доповіді спочатку направляються до Прем'єр-Міністра, який пізніше направляє їх до Парламенту;</p> <p>Прем'єр-Міністр вирішує яку інформацію потрібно вилучити перед оприлюдненням доповіді.</p>
------------------------	--	--	---	--

У деяких системах держави створюють лише один орган парламентського або експертного контролю для моніторингу й аналізу діяльності розвідувальних структур. Однак, найбільш поширеним є створення державами більше ніж одного органу контролю для нагляду за всіма аспектами діяльності розвідки. Наприклад, держава може визначити для парламентського наглядового комітету функцію моніторингу ефективності діяльності розвідки, а орган експертного контролю визначити відповідальним за контроль законності такої діяльності. Незалежно від деталей структури системи контролю, демократичні держави забезпечують безумовність контролю діяльності розвідувальних служб однією або декількома зовнішніми органами контролю.

Які законні повноваження мають органи контролю?

Демократичні суспільства вживають необхідних заходів щоб цілі діяльності, функції і повноваження парламентських і експертних органів контролю ґрунтувалися на положеннях законодавства (для прикладів див. Таблицю 2). Закон вимагає, щоб виконавча влада і розвідувальні служби співробітничали з органами контролю; це має важливе значення для виконання ними своїх завдань.

Закон дає органам контролю необхідні повноваження для забезпечення постійного нагляду за діяльністю розвідувальних служб, що є необхідним для забезпечення їхньої відповідальності за вчинені дії.

По-перше, закон дає органам контролю право діяти незалежно й ініціювати свої власні розслідування без отримання попереднього дозволу від відповідальних керівників виконавчої влади, або від розвідувальних служб.

По-друге, закон дає органам контролю право повного доступу до будь-якої потрібної в роботі інформації, включно з таємними досє розвідувальних служб. Доступ до зазначеної інформації має важливе значення, оскільки, серед іншого, дозволяє визначити чи розвідувальні служби працюють ефективно й у відповідності до закону. Чинне законодавство передбачає кримінальну відповідальність за невиконання запиту про інформацію від органу контролю. У багатьох державах орган контролю може звернутися до правоохоронних органів з проханням застосувати силу для примусової дачі свідчень з питань, які потрібні органам контролю.

По-третє, органи контролю мають повноваження викликати міністрів та інших посадовців, які відповідають за розвідувальні служби, і опитувати їх з питань діяльності

розвідки. У багатьох державах ці особи повинні давати органам контролю свідчення під присягою.

Нарешті, органи контролю можуть за власним бажанням відвідувати місця розташування розвідувальних служб. Такі візити можуть відбуватися або за попереднім погодженням, або несподівано.

Чому органи контролю потребують фінансових та людських ресурсів?

На додаток до своїх законних повноважень для ефективного виконання своєї місії органи контролю потребують фінансових та людських ресурсів. Органи контролю потребують достатнього фінансування для того, щоб найняти постійний штат працівників, та, в разі необхідності, залучати потрібних експертів. Також їм потрібне фінансування для закупівлі обладнання, такого як комп'ютери. З огляду на чутливість інформації, з якою їм доводиться працювати, вони потребують найбільш досконалого комп'ютерного обладнання і відповідних технічних експертів для встановлення систем безпеки.

Органи контролю наймають постійний штат працівників, які виконують безумовно потрібні для організації завдання. Вони роблять більшу частину щоденної роботи органів контролю. Їхніми завданнями є підготовка до інспекцій, проведення аналізу розвідувальної діяльності та підготовка доповідей про проведені органами контролю розслідування. Причому, якщо члени і парламентських, і експертних органів контролю можуть змінюватися, штатні працівники часто працюють в організації довше, ніж її члени. Таким чином, вони можуть забезпечувати важливу послідовність в роботі, а також бути носіями «інституційної пам'яті» організації. Їх довший період перебування на посадах дає їм різносторонні знання і розуміння багатьох аспектів роботи розвідки.

Органи парламентського контролю, зазвичай, вибирають собі працівників з числа тих, хто вже працює в парламенті. А органи експертного контролю зазвичай наймають собі персонал з-поза меж урядових структур. Однак, у обох випадках штатні працівники мають отримати відповідний допуск до роботи, який би підтверджував можли-

вість довіряти їм опрацювання чутливої інформації стосовно розвідувальних служб.

Контроль за розвідувальними службами вимагає досвіду і знань складних процесів, якими мало хто володіє за межами розвідувального співтовариства. Відповідно, у окремих випадках виникає потреба звертатися до експертів з питань розвідки за допомогою у проведенні розслідувань, або у опрацюванні складних питань, пов'язаних з роботою розвідки. Схожим чином, часто потрібно звертатися до експертів з питань інформаційних технологій і телекомунікації, щоб мати краще розуміння складних електронних технологій, які використовуються розвідувальними службами.

Як органи контролю здійснюють моніторинг діяльності розвідувальних служб?

І парламентські, і експертні органи контролю використовують багато різних способів моніторингу діяльності розвідувальних служб. Ці способи різняться в залежності від завдань і визначених законом повноважень органів контролю.

По-перше, органи контролю знайомляться із закритими та відкритими доповідями підготовленими розвідувальними службами. З цих доповідей вони отримують цінну інформацію стосовно всіх аспектів розвідувальної діяльності. Це стимулює подальші запитання, які можуть допомогти у кращому розумінні внутрішніх процесів.

По-друге, органи контролю застосовують вибірккові перевірки інформації, яку розвідувальні служби обробляють або накопичують. Вибіркові перевірки можуть робитися під час планових інспекцій або під час несподіваних візитів. Наприклад, якщо вони хочуть з'ясувати, чи розвідувальні служби дотримуються вимог закону у роботі з персональними даними, тоді вони вибірково відбирають певну кількість персональних дос'є і перевіряють їх на відповідність існуючим вимогам.

По-третє, органи контролю проводять тематичні розслідування з метою ретельної перевірки певної сфери діяльності розвідки. Такі розслідування зазвичай мають на меті дослідження певної широкої сфери діяльності, а не конкретних вчинків чи по-

дій. Органи контролю часто вибирають теми з огляду на існуючу зацікавленість. Такі випадки можуть бути ініційовані у відповідь на стурбованість громадськості чи урядових або неурядових структур, і часто це може бути певним продовженням попередніх розслідувань або перевірок.

По-четверте, органи контролю також проводять розслідування конкретних подій або звинувачень, які стосуються розвідувальних служб. Вони можуть ініціювати розслідування конкретних випадків за власною ініціативою, або робити їх тоді, коли надходить запит від виконавчої та/або законодавчої гілок влади. Під час цих розслідувань досліджують всю наявну у розвідувальних служб інформацію стосовно певних подій чи звинувачень.

Наконець, некоторые органи парламентского или экспертного контроля расследуют конкретные жалобы от частных лиц. Нарешті, деякі органи парламентського або експертного контролю розслідують конкретні скарги від приватних осіб (див. стор. 48-51). Під час розслідування таких скарг контролери отримують інформацію про більш широкий ряд проблем у роботі розвідувальних служб. Органи контролю шукають в отриманих скаргах ознаки системності; це може бути підставою для проведення подальших розслідувань.

Як органи контролю звітують про свою діяльність?

Загалом, законодавство вимагає, щоб органи контролю публікували щорічні звіти про свою роботу. Ці звіти зазвичай містять інформацію про їх персональний склад, проведені розслідування, отримані результати, фінансову діяльність та рекомендації. Підготовлені рекомендації містять поради для розвідувальних служб і виконавчої влади щодо можливостей покращення стану підзвітності, прозорості, законності та ефективності.

Протягом року органи контролю можуть готувати і додаткові доповіді. Вони готують спеціальні доповіді щодо проведених розслідувань по конкретних подіях або на загальні теми. Зазвичай органи контролю роблять два варіанти своїх доповідей. Вони готують для розвідувальних служб і виконавчої влади один варіант, у якому може бути таємна інформація, а для гро-

мадськості готується інший варіант, де таємної інформації, зазвичай, немає. Перед оприлюдненням доповідей органи контролю консультуються у розвідувальних служб і виконавчої влади. Ці консультації дають можливість виконавчій владі і розвідувальним службам висловити свою стурбованість стосовно включення у доповідь чутливої інформації.

У чому полягає важливість публічних звітів?

По-перше, публічні звіти інформують громадськість про діяльність розвідувальних служб, що сприяє кращому їх розумінню і зміцненню довіри до органів контролю.

По-друге, контролери використовують свої доповіді для спроб ініціювати зміни в розвідувальних службах, у політиці виконавчої влади стосовно розвідки, або у законодавстві, яке регулює діяльність розвідувальних служб. Доповіді органів контролю часто містять рекомендації стосовно покращення певних підходів і практик. Контролери можуть пізніше повертатися до цих рекомендацій, щоб забезпечити відповідальність розвідувальних служб і виконавчої влади за вирішення проблеми в їхній організації, на яку їм вже було попередньо вказано.

Чи існує конфлікт між правом знати та потребою забезпечити таємність інформації?

Для проведення моніторингу розвідувальних служб органи парламентського і експертного контролю потребують детальної інформації про їхню діяльність. У більшості демократичних держав вони мають законне право доступу до всієї необхідної для їх роботи інформації. З іншого боку, розвідувальні служби повинні забезпечити захист інформації, яка в разі оприлюднення може зашкодити поточним розслідуванням або розкрити методи і джерела, які служби використовують для збору інформації. Оприлюднення такої інформації може також зашкодити інтересам національної безпеки. Розвідувальні служби часто з пересторогою ставляться до намірів контролерів отримати повний доступ до їхньої інформації, оскільки вони побоюються витоку таємної інформації.

Окрім цього, багато розвідувальних служб турбує можливість виникнення загрози з боку контролерів зобов'язанням служб щодо збереження конфіденційності особистої інформації. Законодавство вимагає, щоб розвідувальні служби та їх співробітники зберігали конфіденційність персональних даних і обмежували доступ до цієї інформації.

За наявності таких протирічливих вимог щодо інформації розвідувальних служб можна говорити про існування конфліктного потенціалу стосовно доступу до інформації між розвідувальними службами та контролерами. Однак, для попередження його виникнення можна застосовувати ряд заходів (див. нижче).

Як узгоджувати потреби в інформації для органів контролю та розвідувальних служб?

Щоб бути впевненим у тому, що органи контролю правильно працюють з таємною інформацією, існує ряд спеціальних заходів. Ці заходи допомагають переконати розвідувальні служби у тому, що контролери не стануть «зливати» таємну інформацію.

По-перше, органи парламентського й експертного контролю проводять більшість своїх засідань неопублічно. Порядок денний цих засідань не оприлюднюється.

По-друге, для законодавства демократичних країн є доволі природним передбачати кримінальну відповідальність за розкриття таємної інформації. У багатьох державах члени органів контролю та їх постійні працівники для отримання доступу до таємної інформації повинні мати спеціальні допуски. Це означає, що вони пройшли спеціальну перевірку, яка підтвердила можливість довіряти їм доступ до таємної інформації. Окрім цього, від контролерів можуть вимагати підписання спеціальних угод, у яких вони беруть зобов'язання не розкривати таємну інформацію.

По-третє, органи контролю повинні вживати заходів попередження розкриття таємної інформації штатними працівниками. Зазвичай, вони забороняють членам і працівникам виносити з території відомства документи, що містять таємну інформацію.

Окрім цього, окремі заходи безпеки можуть вживатися для забезпечення захисту чутливої інформації і на електронних, і на паперових носіях.

Нарешті, законодавчі акти про захист персональних даних стосуються органів контролю так само, як і решти офіційних структур. Закон вимагає від органів контролю забезпечити конфіденційність наявної інформації. Органи контролю можуть її розкривати лише за наявності згоди самої особи, а також з дотриманням інших специфічних вимог, які визначено в законі.

У чому полягає важливість стосунків між розвідувальними службами та органами контролю?

У переважній більшості випадків органи контролю намагаються підтримувати конструктивні стосунки з розвідувальними службами, які вони контролюють. Це потрібно тому, що для контролерів дуже складно моніторити розвідувальні служби за відсутності порозуміння. Контролери покладаються на розвідувальні служби для отримання доступу до потрібної інформації. Органи контролю можуть мати довіру з боку розвідувальних служб за умови обережного ставлення до таємної інформації та інформування про діяльність контролерів.

Розвідувальні служби також отримують переваги від наявності конструктивних робочих стосунків з органами контролю. Доповіді органів контролю можуть сприяти забезпеченню їх легітимності та зміцненню довіри суспільства до їхніх дій. У окремих випадках доповіді органів контролю можуть допомогти розвідувальним службам в обґрунтуванні потреб у додаткових фінансових, або людських ресурсах. До того ж, у випадку висунення звинувачень проти розвідувальних служб, матеріали розслідування органу контролю можуть іноді допомогти відновити довіру громадськості до них. Також органи контролю можуть грати певну роль у захисті розвідувальних служб від потенційних намірів незаконного їх застосування з боку офіційних осіб виконавчої влади. Посадові особи розвідувальних служб можуть доповісти до органів контролю про недоцільні або неправомірні накази, які вони отримали. З огляду на такі можливості, розві-

дувальні служби зазвичай зацікавлені у співробітництві з органами контролю.

Водночас, хоч робочі стосунки і мають бути конструктивними, але вони не повинні бути занадто тісними. Громадськість буде вважати органи контролю незалежними і, відповідно, ефективними лише тоді, коли вони зберігають певну дистанцію від розвідувальних служб.

Як демократичні суспільства забезпечують незалежність органів контролю за діяльністю розвідувальних служб?

Органи парламентського й експертного контролю – це незалежні організації. Вони не можуть бути частиною виконавчої влади або розвідувальних структур, оскільки вони повинні наглядати за тими, хто збирає і використовує розвідувальну інформацію.

Демократичні держави приймають законодавство, яке забезпечує незалежний правовий статус органам контролю за розвідкою. Метою прийняття такого законодавства є захист їх організаційної та оперативної незалежності. Це законодавство уповноважує органи контролю вести свою діяльність без втручання з боку виконавчої влади або розвідувальних служб. Наприклад, вони самі визначають справи або теми, по яких потрібно провести розслідування і вирішують яким способом це робити. Незалежний правовий статус органів контролю означає, що вони не можуть приймати будь-які вказівки від виконавчої влади або розвідувальних структур.

Також органи контролю можуть самі вирішувати, яка інформація від розвідувальних служб їм потрібна. Законодавчі гарантії доступу до інформації сприяють тому, що ні розвідувальні служби, ні органи виконавчої влади не зможуть впливати на роботу органів контролю шляхом обмеження їхнього доступу до інформації. У деяких випадках органи контролю можуть покладатися на рішення судів, щоб змусити розвідувальні служби дати їм доступ до потрібної інформації.

Органи контролю також можуть приймати незалежне рішення стосовно доповідей. На практиці органи контролю консультуються з розвідувальними службами і з виконавчою владою перед оприлюдненням

доповіді. Однак, ні виконавча влада, ні розвідувальні служби не мають юридичних важелів щоб утримати органи контролю від публікації результатів їх незалежних досліджень і рекомендацій, зроблених у доповідях.

У багатьох демократичних державах органи контролю за розвідкою мають також і фінансову незалежність. Це означає, що вони можуть отримувати від парламенту окреме власне фінансування і самі розпоряджатися своїми бюджетами. Таким чином, з огляду на чинник фінансової незалежності, інші організації (тобто структури виконавчої влади, розвідувальні служби) не можуть впливати на їхні рішення погрожуючи урізанням фінансування.

Як можна забезпечити незалежність представників органів контролю?

Незалежність органу контролю може бути гарантованою лише тоді, коли його члени й постійний персонал залишаються незалежними. Під цим розуміють ситуацію, за якої вони не зловживають своєю посадою заради власних інтересів або для просування чийось інтересів. Отже, демократичні суспільства приймають закони, які повинні забезпечити, щоб призначені до органів контролю особи були і залишалися незалежними.

Зазвичай, вибір і призначення членів органів контролю регулюються законом. Це означає, що контролери підбираються незалежною від органу контролю структурою. Це потрібно для забезпечення незалежності осіб, які працюють у органі контролю. В окремих державах за призначення членів органу контролю відповідає виконавча влада, однак, її вибір має бути погодженим з парламентом і, в деяких випадках – судом.

Той факт, що члени наглядової структури призначаються на свої посади на фіксований термін, дає їм додаткову незалежність і захищає їх від зовнішнього тиску. Через те, що терміни перебування на посаді визначаються законом, політики не можуть їх звільнити з посад. У деяких країнах законом не дозволяється щоб члени органів контролю залишалися працювати на другий термін. Обмежуючи строк дії повноважень одним терміном, законодавці намагалися упередити зловживання владою

членами органів контролю з метою впливання на рішення про їх перепризначення.

В якості додаткового заходу для забезпечення незалежності, законодавство може забороняти діючим членам органів контролю працювати на інших посадах. З очевидних підстав члени органів контролю не можуть належати до розвідувальної служби. Окрім цього, законом може бути заборонено контролерам бути членами політичних партій або здійснювати комерційну діяльність. Це допомагає попередити можливість конфлікту інтересів.

Які переваги мають органи парламентського контролю?

Органи парламентського контролю порівняно з органами експертного контролю мають дві головні переваги. По-перше, і це найбільш важливо, парламентський нагляд має більше «демократичної легітимності», оскільки здійснюється вибраними народом особами, тобто ті, хто контролюють розвідувальні служби, мають безпосередній зв'язок з громадськістю. На противагу, члени органів експертного контролю мають лише половинчасту легітимність, оскільки вони зазвичай відбираються або парламентом, або виконавчою владою.

По-друге, органи парламентського контролю мають кращі можливості для безпосереднього впливу на політику і дії виконавчої влади або розвідувальних служб. Стосовно цього парламент має два головних інструменти: він може приймати або змінювати законодавство стосовно розвідувальних служб; він також може використати свої повноваження затверджувати чи відхиляти бюджет для того, щоб переконати органи виконавчої влади або розвідувальні служби змінити свої підходи і наміри. Це означає, що висновки і рекомендації парламентських органів контролю можуть швидко впливати на прийняття рішень і сприяти змінам у законодавстві про розвідку та у її бюджетах. Органи експертного контролю не мають цих інструментів впливу на виконавчу владу та розвідувальні служби. У більшості випадків вони можуть лише запропонувати свої висновки і рекомендації до уваги парламенту, виконавчої влади та розвідувальних служб.

Які переваги мають органи експертного контролю?

У порівнянні зі своїми парламентськими партнерами органи експертного контролю можуть запропонувати суттєві переваги.

По-перше, органи експертного контролю зазвичай є незалежними від політичних впливів, тоді як парламентський контроль може стати політизованим. Члени комітетів парламентського контролю можуть бути більш схильними до використання своїх посад з політичною метою. Це стає ще більшою проблемою для тих членів парламенту, які належать до правлячої партії. Вони можуть не мати бажання розслідувати певну діяльність розвідувальних служб, яка стосується даних, що мають потенціал зашкодити інтересам або іміджеві виконавчої влади. Це походить від бажання членів парламенту захистити свою політичну партію, а потенційно і власні політичні амбіції. З іншого боку, члени парламентського наглядового комітету від опозиційних партій можуть використовувати свої посади для нападку на уряд. Наприклад, вони можуть намагатися започаткувати розслідування саме з метою зашкодити урядовому іміджу, а не зі щирого бажання виконувати свій мандат контролера. Подібні реалії обмежують можливості парламентських комітетів щодо здійснення повноцінного контролю за розвідувальними службами.

По-друге, на відміну від парламентарів, члени органів експертного контролю можуть зосередити свою увагу виключно на питаннях контролю розвідувальних служб. Адже ті парламентарі, що входять до складу комітетів нагляду за розвідкою, зосереджуються не лише на розвідувальних службах. Наприклад, вони беруть участь у пленарних дебатах, можуть бути членами інших комітетів, а також проводити час зустрічаючись зі своїми виборцями.

По-третє, члени органів експертного контролю зазвичай перебувають на своїх посадах довше, ніж члени парламентських комітетів. Довший період такої роботи дозволяє членам органів експертного контролю накопичити знання і досвід у сфері розвідувальної діяльності. А члени парламентських комітетів частіше міняються і

загалом не досягають такого рівня знань і професіоналізму.

Нарешті, з огляду на загалом нижчу вірогідність для членів органів експертного контролю потрапити під вплив політичних процесів, знижується і вірогідність витоку від них чутливої інформації з політичною метою. Також часто кількість членів парламентських комітетів, що мають доступ до таємної інформації, буває більшою порівняно з відповідною кількістю членів органів експертного контролю. Таким чином, парламентські комітети можуть бути більш схильними до зловживань чутливою інформацією з політичною метою, таких як, наприклад, витік інформації з метою дискредитації політичних опонентів. Розвідувальні служби приділяють значну увагу питанням інформаційної безпеки. У багатьох державах розвідувальні служби загалом ставляться з недовірою до парламентарів і можуть побоюватися, що члени парламентських комітетів з питань контролю за розвідкою можуть спричинити витік таємної інформації.

Скарги на діяльність розвідувальних служб

Яким чином громадськість може скаржитися на діяльність розвідувальних служб?

У демократичних суспільствах громадяни мають право скаржитися на дії, вчинені проти них державними установами, у т.ч. розвідувальними службами. Будь-яка особа може протестувати проти дій, вчинених щодо неї розвідувальною службою, включно з арештом і триманням під вартою, обшуком у їхніх домівках та перехопленням каналів їхнього зв'язку.

Особи, які вважають, що розвідувальні служби вчинили щодо них несправедливі або незаконні дії, надсилають свої скарги до незалежного органу (див. Блок 9 для ознайомлення з прикладом розгляду скарг на дії розвідувальних служб). Таким органом розгляду скарг зазвичай є суд або позасудова установа на зразок омбудсмена або органу експертного контролю за розвідкою. Така установа спочатку має упевнитися чи розвідувальна служба дійсно вживала заходів проти цієї особи і, якщо це

так, то чи вона застосовувала свої повноваження у відповідності з законодавством.

Якщо орган розгляду скарг визначить правомірність заяви, то він може надіслати запит або наказати розвідувальній службі виправити ситуацію. Найбільш типовими прикладами такого виправлення може бути виплата фінансової компенсації або знищення незаконно зібраної інформації. Можливість видання органами розгляду скарг юридично зобов'язуючих наказів розвідувальним службам залежить від їхнього статусу. Судові органи можуть видавати зобов'язуючі накази, яким розвідувальні служби повинні підкорятися. У більшості держав несудові органи, такі як органи експертного контролю або омбудсмен, можуть направляти до розвідувальних служб свої рекомендації. Останні юридично не зобов'язані дотримуватися таких рекомендацій, але орган розгляду скарг може мати можливість поставити до відома виконавчу владу і навіть звернутися до послуг ЗМІ.

Які установи розглядають скарги на діяльність розвідувальних служб?

У більшості держав окремі особи можуть подати скарги на розвідувальні служби до омбудсмена з загальних питань або до органу захисту прав людини та/або до звичайного суду. Однак, все більша кількість держав створюють спеціальні механізми розгляду скарг – як судові так і позасудові – для провадження скарг на розвідувальні служби (див. Блок 9). Спеціалізовані органи контролю над розвідкою також часто діють як позасудові механізми розгляду скарг.

Держави часто надають перевагу у питаннях розгляду скарг проти розвідувальних служб спеціалізованим структурам, а не судам, з двох причин. По-перше, такі структури можуть мати у своєму складі допущений до роботи з таємними документами персонал, і у них, відповідно, добре опрацьовані процедури постійної роботи з таємною інформацією. По-друге спеціалізовані судові або позасудові органи можуть накопичувати знання про розвідувальні служби, яких звичайні суди або омбудсмени з загальних питань чи структури захисту прав людини можуть не мати.

Блок 9: Розгляд скарг у Наглядovому комітеті за діяльністю спеціальних служб Канади ¹³

На додаток до функції контролю за діяльністю Служби Розвідки Канади, Наглядovий комітет має розслідувати скарги на дії цієї розвідувальної служби. Він проводить таємні слухання і має повноваження суду щодо виклику свідків та отримання свідчень під присягою. Ці процедури визначені в Законі про Систему Безпеки та Розвідки Канади.

Розділ 41

1. Будь-яка особа може направляти до Наглядovого комітету скаргу стосовно будь якої дії або наслідків дії (розвідувальної) Служби, а комітет відповідно до підпункту (2) повинен розслідувати скаргу якщо:
 - а. скаржник подав скаргу на ім'я директора стосовно певних дій або їх наслідків і не отримав відповіді протягом такого періоду часу, який комітет вважає обґрунтованим, або скаржник незадоволений змістом відповіді;
 - б. Комітет упевнений в тому, що скарга не є поданою з малозначущого питання, легковажною, поданою в грубій образливій формі або неправдивою.

Розділ 45

Скарга має бути поданою до Наглядovого комітету письмово, за виключенням випадків, коли комітет вирішить інакше.

Розділ 48

1. Кожне розслідування Наглядovого комітету стосовно поданої скарги має проводитися конфіденційно.
2. Під час розслідування скарги Наглядovим комітетом скаржник, відповідальний заступник голови та директор повинні мати можливість представництва у Наглядovому комітеті, надавати докази та робити заяви індивідуально чи перед усім складом комітету, однак, ніхто не має права бути присутнім, мати доступ або коментувати стосовно свідчень інших осіб, яких заслуховує комітет.

Розділ 50

Стосовно розслідування будь-якої скарги Наглядovий комітет має повноваження:

1. Викликати й забезпечувати присутність на засіданні комітету, а також вимагати надання усних або письмових свідчень під присягою та надавати документи й предмети, які комітет вважає необхідними в інтересах ефективного розслідування і розгляду справи по суті, у такому ж обсязі, що їх має суд;
2. проводити процедуру прийняття присяги;
3. отримувати та приймати докази та іншу інформацію, зроблені під присягою, подані офіційно або іншим чином у тому вигляді, який комітет вважає доречним, незалежно від того, чи ці докази або інформація можуть бути прийнятими до розгляду в суді.

Розділ 52

1. Комітет зобов'язаний:
 - а. після завершення розслідування щодо скарги, відповідно до розділу 41, направити міністрові й директорові служби звіт, що містить дані, отримані під час розслідування, і рекомендації, які комітет вважає доречними;
 - б. одночасно з направленням звіту або після цього, відповідно до пункту (а) направити свої висновки особі що подала скаргу, і, якщо вважає за потрібне, поінформувати стосовно рекомендацій, зазначених у тому ж пункті.

Блок 10: Законодавство Німеччини щодо інформування громадян про застосування проти них спеціальних повноважень¹⁴

Багато Європейських держав вимагають від своїх розвідувальних служб інформувати осіб, проти яких застосовано спеціальні повноваження. Поданий нижче витяг з німецького закону демонструє суть цих вимог. Інформування має місце не завжди і може бути відтерміноване за наявності особливих підстав. У Німеччині за дотриманням розвідувальними службами визначених вимог слідкує орган експертного контролю (Комісія G10).

- Особа, стосовно якої проводилися заходи зі збору інформації має бути поінформована про ці заходи після їх завершення у відповідності з положеннями Статті 3.
- Таке інформування має бути відкладене до того часу, поки не буде знято застереження щодо недотримання цілей закриття інформації, або доки буде існувати висока вірогідність негативних наслідків для інтересів Федерації або однієї з її Земель.
- Питання подальшого відкладання такого інформування у відповідності з пунктом 2 протягом дванадцяти місяців після припинення заходів має вирішуватися Комісією G10. Комісія G10 має визначити термін подальшого відкладання.
- Ніякого інформування не потрібно робити у випадках, коли Комісія G10 однострійно вирішила що:
 1. Одна з умов, визначених у пункті 2 продовжуватиме діяти протягом п'яти років після припинення заходів.
 2. Є очевидним, що ця умова буде діяти в майбутньому.
 3. Умови, що перешкоджають знищенню інформації діють стосовно як органу, що збирав інформацію, так і органу, який її використовував.

Позитивним досвідом є практика запровадження процедури апеляції на рішення спеціалізованих органів розгляду скарг. Зазвичай такі апеляції розглядаються у звичайних судах.

Яким чином окремі держави інформують громадян про застосування проти них спеціальних повноважень?

Процес розгляду скарги передбачає, що особи обізнані з заходами, яких вживали проти них розвідувальні служби. Водночас, часто буває інакше, коли розвідувальні служби таємно застосовують спеціальні повноваження, як, наприклад, моніторинг каналів зв'язку певної особи. Тобто, якщо люди не знають про вжиті проти них розвідувальними службами заходи, то вони не можуть скаржитися на ці дії. Вони також не знають – як ці дії відобразяться на їхньому житті. З огляду на те, що окремі особи часто не можуть оскаржити такі дії, все більше демократичних держав вимагають від розвідувальних служб інформувати цих осіб про таємні заходи, яких було проти них вжито. Таке інформування як правило відбувається після закінчення визначеного періоду часу і робиться лише у тому випадку,

коли немає загрози завдання шкоди поточним розслідуванням або розкриття специфічних джерел і методів, які використовуються розвідувальними службами (див. Блок 10).

Чим забезпечується ефективність установ, що розглядають скарги?

Так само, як і органи контролю, органи розгляду скарг незалежні від виконавчої влади та розвідувальних служб. Щоб мати змогу розслідувати скарги, вони потребують визначених законом повноважень для доступу до всієї потрібної інформації, офіційних осіб та приміщень.

Органи розгляду скарг будуть більш ефективними, якщо їхні вимоги матимуть для розвідувальних служб законну зобов'язуючу силу. Наприклад, ці повноваження дозволяють їм вимагати від розвідувальних служб виплатити компенсацію особі, до якої офіцером розвідки було застосовано незаконних заходів. Схожим чином вони можуть вимагати від розвідувальних служб знищити інформацію, яка була отримана шляхом незаконного порушення прав особи.

Для забезпечення ефективності органів розгляду скарг у проведенні розслідувань та відновленні порушених прав людини, потрібно щоб вони були легко доступними. Члени суспільства повинні знати про існування органів розгляду скарг та мати змогу звертатися зі скаргами у разі потреби. По-перше, вони рекламують свою роль перед громадськістю і розповсюджують інформацію про те, як потрібно оформляти звернення зі скаргою. По-друге, вони забезпечують безкоштовність процедури подачі скарги. Нарешті, вони гарантують конфіденційність розгляду скарг. Це має важливе значення для того, щоб люди могли звертатися без страху помсти з боку розвідувальних служб.

Рекомендовані джерела

Борн, Ханс та Іан Лей, Підзвітність розвідки: правові норми, досвід і рекомендації (ДКЗС / парламент Норвегії: Осло, 2005). Перекладено такими мовами: албанською, арабською, болгарською, хорватською, дарі, англійською, грузинською, індонезійською, македонською, російською, сербською, пушту, іспанською, турецькою та українською.

<http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm?id=18718&nav1=5>.

Посібник ДКЗС, досвід законодавства сектору безпеки Аргентини (DCAF Toolkit, Legislating for the security sector, Intelligence Legislation Model – Argentina, National Intelligence Law (and associated decrees), 2001.)

Посібник ДКЗС, досвід законодавства сектору безпеки Канади (DCAF Toolkit, Legislating for the security sector, Intelligence Legislation Model – Canada, Canadian Security Intelligence Service Act, 1985).

Посібник ДКЗС, досвід законодавства сектору безпеки Нідерландів (DCAF Toolkit, Legislating for the security sector, Intelligence Legislation Model – The Netherlands, Intelligence and Security Services Act 2002.)

Посібник ДКЗС, досвід законодавства сектору безпеки Бразилії (DCAF Toolkit, Legislating for the security sector, Intelligence Legislation Model – Brazilian laws on the intelligence services).

Commission of Inquiry Concerning Certain Activities of the Royal Canadian Mounted Police, Second Report. (Ottawa: Privy Council Office, 1981).

<http://epe.lac-bac.gc.ca/100/200/301/pco-bcp/commissions-ef/mcdonald1979-81-eng/mcdonald1979-81-eng.htm>

Доповідь Європейської комісії за демократію шляхом права (Венеціанська комісія). (European Commission for Democracy Through the Law, (Venice Commission), Report on the democratic oversight of the security services, adopted by the Venice Commission at its 71s Plenary Session, CDL-AD (2007) 016 (Venice, 1-2 June 2007).

[http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)016-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)016-e.asp)

International Commission of Jurists, Eminent Jurists Panel, *Assessing Damage Urging Action*, Report of the Eminent Jurists Panel on Terrorism, Counter-terrorism and Human Rights (Geneva: ICJ, 2009).

<http://ejp.icj.org/IMG/EJP-Report.pdf>

Ministerial Review Commission on Intelligence in South Africa, *Intelligence in a Constitutional Democracy*, Final Report to the Minister for Intelligence Services, (Pretoria: 2008).

http://www.ssronline.org/edocs/review_commission_final_report20080910.doc

Доповідь №32 (2008 р.) комісара ООН з питань прав людини (UN High Commissioner for Human Rights, Human Rights, Terrorism and Counter-Terrorism, Fact sheet No.32, July 2008).

www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf

Посібник Ради ООН з прав людини, 17 травня 2010 р. (UN Human Rights Council, Compilation of good practices on legal and institutional frameworks and measures that ensure respect for human rights by intelligence agencies while countering terrorism, including on their oversight, A/HRC/14/46, 17 May 2010).

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.46.pdf>

Прикінцеві посилання

- ¹ Витяги з Розділів 12-15, Закон про Службу Розвідки Канади, 1984 р.; Стаття 1, Закон про Систему Безпеки і Розвідки Хорватії, 2006 р.; Стаття 6, Закон про служби безпеки і розвідки Нідерландів, 2002 р.
- ² Витяги з Конституції Південно-Африканської Республіки, 1996 р., сс. 198–199, 209–210.
- ³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), 16 грудня 1966р., вступив в силу 23 березня 1976р., Стаття 4; Комітет ООН з прав людини, Загальний коментар 29, Надзвичайний стан (стаття 4), U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (2001).
- ⁴ Женевські Конвенції 1-4, 12 серпня 1949 р., вступили в силу 21 жовтня 1950 р.
- ⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, стаття 4; Комітет ООН з прав людини, Загальний коментар 29, Надзвичайний стан (стаття 4); U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (2001). Сіракузькі принципи щодо обмежень і порушень положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Додаток, UN Doc E/CN.4/1984/4 (1984).
- ⁶ Витяги з Розділу 21, Закон про Службу Розвідки Канади, 1984 р.
- ^{vii} Витяги з Федерального Акту Захисту Конституції, 1990 р., Розділи 10, 12, 3; та Закон про Комісію G10, 2001 р, Розділ 15.
- ⁸ Витяги з Федерального Акту Захисту Конституції, 1990 р., Розділ 15.
- ⁹ Витяги з Закону про Систему Безпеки і Розвідки Хорватії, 2006 р.
- ¹⁰ МПГПП; Звід принципів ООН щодо захисту всіх осіб, підданих триманню під вартою або ув'язненню у будь-якому вигляді, Додаток до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, A/RES/43/173, 9 грудня 1988 р.; Конвенція проти катувань, прийнята і відкрита для підпису, ратифікації та приєднання Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 39/46 від 10 грудня 1984 р., вступила в силу 26 червня 1987 р.
- ¹¹ Основні принципи ООН щодо застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів. Прийняті на Восьмому Конгресі ООН щодо попередження злочинів і ставлення до порушників, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990р.; Кодекс поведінки ООН для посадових осіб правоохоронних органів, прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 від 17 грудня 1979р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, вступив в силу 23 березня 1976 р.
- ¹² Ці матеріали було взято з: Закону про розвідувальні служби Сполученого Королівства, 1994 р.; Посібника міністерства юстиції Сполученого Королівства «Державне управління у Британії – Відновлення Конституції», 2008 р.; Закону Бельгії про інспектування поліції та розвідувальних служб і Координаційного підрозділу з оцінки загроз, 1991 р.; Закону про Службу Розвідки Канади, 1984 р.; Закону про нагляд за розвідувальними службами Південної Африки (№40), 1994 р.; веб-сайтів Наглядового комітету за діяльністю спеціальних служб Канади (www.sirc-csars.gc.ca) та Постійного Наглядового Комітету за діяльністю розвідувальних служб Бельгії (www.comiteri.be).
- ¹³ Выдержки из раздела 21, Закон о Службе Разведки Канады, 1984г., А также сайта Наблюдательного комитета за деятельностью специальных служб Канады: www.sirc-csars.gc.ca.
- ¹⁴ Выдержки из Закона о Комиссии G10, 2001 г., Глава 12.

DCAF
a centre for security,
development and
the rule of law

Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (ДКЗС)

ДКЗС був заснований у 2000 році швейцарським урядом. ДКЗС – міжнародна організація, у яку входять 61 держава й швейцарський кантон Женева. Головними підрозділами ДКЗС є відділи дослідницьких, оперативних і спеціальних програм. Штат Центру складають близько 100 осіб з більш ніж 32 країн. Штаб-квартира ДКЗС перебуває в Женеві, Швейцарія. Центр має постійні представництва в Брюсселі, Любляні, Рамаллі й Бейруті.

Женевський центр демократичного контролю над збройними силами є однією з провідних організацій у світі в сфері реформування сектора безпеки (SSR) і управління сектором безпеки (SSG). ДКЗС надає країнам консультативну підтримку, проводить програми практичної допомоги, розробляє й просуває відповідні демократичні норми на міжнародному й національному рівнях, пропагує передовий досвід і виробляє рекомендації для забезпечення ефективного демократичного управління сектором безпеки.

Партнерами ДКЗС є уряди, парламенти, інститути громадянського суспільства, міжнародні організації й низка відомств сектора безпеки – поліція, суди, спецслужби, прикордонні й військові служби.

www.dcaf.ch

ISBN 978-92-9222-229-1

9 789292 222291